

21.066

33

Q-32

15 JAN 2010
05 FEB 2007

8937

ԹԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ=ԹԻԻ 18

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՊԷՏԲԸ

ԵՒ

ՄԻՋՈՅՆԵՐԸ

"ԼՈՐԻՆԻՆԻՐ"
ՀԱՅԱՍՏԱՆԱՆ ԵՄԻՄԻՆԱԿԱՆ
ՕՆԵՆԻԱ ԴՐՈՒՄԸ
4. ԴԵԿ. 1913

Լուսարանը քիցներ

Ուղեցուցներ

Հարցազուցակներ

Ս. ԶԱԻԱՐԵԱՆ

"ԼՈՐԻՆԻՆԻՐ"
ՀԱՅԱՍՏԱՆԱՆ ԵՄԻՄԻՆԱԿԱՆ
ՕՆԵՆԻԱ ԴՐՈՒՄԸ
4. ԴԵԿ. 1913

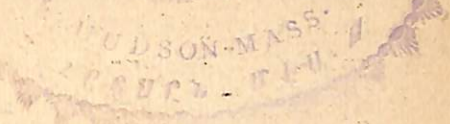
Ո

2

Կ. Պոլիս, Տպարան «Ազատամարտ»ի

1913

11. 11. 2

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ

Այս ուղեցոյցը առաջին անգամ հրատարակւած է 1908-ին Թիֆլիսի մէջ «ԾՐԱԳԻՐ ԳԻՒՂԱՅԻ ԱԶԳԱՅԻՆ-ԿՈՒԹԵԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ» վերնագրին տակ:

Այն սակաւաթիւ անձերը որոնք հաղորդած են հեղինակին նախկին «ուղեցոյցի» օգուտին ու քերութիւններուն մասին, զանգասած են նաեւ անոր պարունակած մանրամասնութիւններուն դէմ, խոստովանելով միաժամանակ որ ծրագիրը մեծ չափով նպաստած է ուսումնասիրողներու աշխարհահայեացքին լայնացման:

Գրեցիք վաղուց սպառուած ըլլալով, անոր վերահրատարակումը օգտակար սեպւեցաւ այստեղ, Պոլսոյ մէջ, ճնշեսական խնդիրներով հետաքրքրուող երիտասարդներու դիմումներուն ազդեցութեան տակ: Բնականաբար, մենք հաշի պիտի առնէինք քէ նոր միջավայրի պայմանները, քէ անցած հինգ տարիներու փորձառութիւնը: Նկատելով այս ամենը, ինչպէս եւ հետեւելով Բանի մը փորձուած ճնշեսագէտներու խորհուրդներուն՝ մենք հարկադրւած եղանք Բանի մը հիմնական փոփոխութիւններ մտցնել նախկին «ԾՐԱԳԻՐ»ի մէջ: Ընթանիքներու եւ գեղերու ուսումնասիրութեան բարեփոխւած հարցազուցակներէն զատ՝ մենք աւելցուցած ենք յատուկ գլուխ մը «Ուսումնասիրութեան տեղի ու միջոցներու» մասին, կցած ենք հարցերուն՝ մեկնաբանութիւններ, լուսաբանութիւններ:

Ասկէ զատ, դիւրացնելու համար ուսումնասիրութեան

ՀՀԳ 8937

գործը ոչ-մասնագէտներու համար, մանրամասն ցուցակներէ զատ, չլաւ եմք նաեւ ամփոփ (սեղմում) հարցացուցակներ քե՛զիւդներու եւ քե՛զմանքներու վերաբերեալ:

Վերջապէս, բաւարարութիւն տալու համար ուսումնասիրութեան շնորհակալութիւն պէտք է գիւղերէն զատ՝ զետեղած եմք հարցացուցակներ նաեւ ցնցեալական մասնակի ձեռնարկներու, ինչպէս եւ քաղաքներու քաղերու ուսումնասիրութեան համար:

Հեղինակը կը յուսայ որ այս ձեւով աւելի օժանդակած պիտի ըլլայ ուսումնասիրութեան գործին, աւելի դիւրացուցած նոր սկսողներու աշխատանքը:

Այսու հանդերձ, եղած քերութիւնները ուղղելու եւ պակասները լրացնելու համար, ուսումնասիրողներէն կը խնդրուի իրենց գիտողութիւնը չզրկելով հաղորդելու հեղինակին:

Ս. Զ.

Կ. Պոլիս

Սեպտեմբեր 1912

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՊԵՏՔԸ

ԵՒ ՄԻՋՈՅՆԵՐԸ

Հիւանդը բժշկելու համար — կ'ըսէ հին առածը — հարկաւոր է միայն հասկնալ հիւանդութեան պատճառը:

Անհատի առողջապահութեան վերաբերեալ այս ճշմարտութիւնը ո՛չ նւազ արժէք ունի եւ հասարակական երեւոյթներու, հիւանդութիւններու քննութեան համար: Իւրաքանչիւր գործի յաջողութիւնը ամենէն աւելի կախւած է այն բանէն, թէ՛ ո՛ր աստիճան ձեռնարկող անհատը տեղեակ է իր ստանձնած գործէն, ախրացած է անոր մանրամասնութիւններուն, ստանձնաշատկութիւններուն:

Արհեստի, առեւտրի, մտաւոր եւ այլ կարգի մասնաւոր ձեռնարկներու նկատմամբ այս ճշմարտութիւնը կատկածէ՝ զուրո է: Արդ, եթէ ասիկա օգտակար է մասնակի եւ համեմատաբար պարզ բնոյթ ունեցող ձեռնարկներու համար, ապա ուրեմն ո՛րչափ կարեւոր է թէ չ'ըսենք անհրաժեշտ — պիտի ըլլայ հասարակական մեծ, բարդ եւ բնորոշական արժէք ունեցող հարցերու նկատմամբ:

Մասնաւոր ձեռնարկներու մէջ՝ անձնական շահն է որ կը թելադրէ ու կը հարկադրէ գործ մը ձեռնարկողին՝ գիտնալ իր գործին վերաբերեալ բոլոր մանրամասները, ակամայ ուսումնասիրել զայն առէն կողմէ:

Միլիոնաւոր մարդոց դարերու ընթացքին մէջ ձեռք բերած փորձառութիւնն ալ կը հանդիսանայ ուրիշ գրաւական մը մասնաւոր ձեռնարկներու յաջողութեան համար :

Չէ՞ որ, օրինակ, այգեգործութեան, կոշկակարութեան, բժշկութեան կամ ուրիշ արհեստի մը մէջ մշտնջուած կատարելագործումը — ուր որ ալ տեղի ունեցած բլայ այդ — կրնայ նոյնութեամբ իրականացել և բոլոր ուրիշ վայրերու մէջ :

Խնդիրը կը փոխի, սակայն, հասարակական-գաղափարն ընդթ ունեցող հարցերու մէջ : Հասարակական խնդիրները, պատկանելով լայն ընդհանրութեան եւ ապագային, գործող անհատներու անմիջական շահը չառնուազ չափով է որ կը շօշափեն : Իրեն արգիւնք նոյն այդ հոգեբանութեան, հասարակական հարցերը կը զբաղեցնեն համեմատաբար նուազ թւով անձնաւորութիւններ, այն սակաւաթիւ անհատները միայն, որոնք իրենց մաքով բարձր են ամբօխէն . . .

Բացի այդ, հասարակական ասպարէզին մէջ օտար երկիրներու կատարած փորձերն ու առած քայլերը, տեղի ունենալով տարբեր պայմաններու աակ, կարող են լուսաբանել միայն ուրիշ տեղ մը կատարուելիք ձեռնարկները, լայց չեն կարող երբեք կուրօրէն ընդօրինակել . . .

Անկասկած, հասարակական յաջող գործունէութիւնը ևս կը պահանջէ գործիչէն անհատական ընդունակութիւններ, կը հարկադրէ ծանօթութիւն՝ այլ երկիրներու, ուրիշ անհատներու քրածներուն և ստացած արգիւնքներու մասին : Այսուհանդերձ, հասարակական յաջող գործունէութեան ուղին ամէնէն աւելի կը հիմնուի տեղական բեալ (իրական) պայմաններու ծանօթութեան վրայ :

Հասարակական ձեռնարկներու յաջողութիւնը պայմանաւորւած է տեղի եւ մօմէնթի պահանջներուն ճիշտ բմբնումով :

Իսկ այդ տեղին ու ժամանակին համապատասխանող պայմաններու, խնդիրներու հասունութեան գնահատութիւնն ու բմբնումը կը պահանջէ իրական վիճակի բմբնում — Ուսումնասիրութիւն :

Մեր ապրած վայրերու, մեր կեանքի ուսումնասիրութիւնը կարեւոր է մանաւանդ մեզ, Հայերու համար :

Նախ, որովհետեւ մեր — ինչպէս և ամբողջ արեւելքի — իրականութեան մասին քննական-գիտական ուսումնասիրութիւններ զրեթէ գոյութիւն չունին, մինչդեռ քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ, ամէն նիւթի մասին կարելի է դանկ ճշգրիտ նկարագրութիւններ, լուրջ հետազօտութիւններ :

Արդիւնաբեր, յառաջագէմ երկիրներու կենցաղն ու պայմանները չառ նման են իրարու : Ֆրանսայի գործաւորին կեանքը իր էական գծերով չի տարբերիր հարեան անգլիացի կամ գերմանացի գործաւորին կեանքէն :

Մէն թ'էթիէնի պինագործը կրնայ զեկավարել էստէնի և էտինպուրկի երկաթագործի գիւտերով ու նրւածումներով :

Այլ է դրութիւնը մեզ մօտ : Ոչ միայն մեր բնական երկու խոչոր պատութիւններուն՝ Ռուսիոյ և Թուրքիոյ մէջ կայ ահագին տարբերութիւն, այլ նոյնիսկ քիչ նմանութիւն կայ Մշոյ դաշտի, Հաճընի և Ատապաղարի պայմաններուն ու կենցաղին մէջ : Քիւրտ աղաներու ճանկերուն մէջ ճգմւած «Քլայ»ի դրութիւնը հիմնովին տարբեր է իր դրացի աշիր-քիւրտի, հարեան թուրք գիւղացիի կացութենէն : Վանեցի չալախ գործողին պայմանները հեռու են Պրուսայի մանարանին մէջ, կամ Անտոյոլի գծին վրայ աշխատողներու պայմաններէն :

Հաղորդակցութեան դժարութիւնը ու բացակայութիւնը մեզ մօտ՝ տալիս մէկ չըջանի համար ստեղծեր է ուրոյն պայմաններ, տարբեր կենցաղ ու ապրելակերպ: Ինչպէս որ Պոլսէն Նիւ-Եօրք գնալը աւելի դիւրին է Բաղէշ հասնելէն, ճիշտ այդպէս ալ համեմատական հեռաւորութիւն մը կայ մեր ծովեզրեայ և ցամաքի խորերը ապրող բնակիչներուն յառաջդիմութեան միջև:

Այդ տարբերութիւնները, մեր բնակավայրերու այդ բազմապիստութիւնը, կը հարկադրէ անշուշտ զանազան շրջաններու, տարբեր արհեստներու և տարբեր ազգութիւններու դիրքին յատուկ ընտրուումը, — ուսումնասիրութիւնը:

Վերջապէս, մեր իրականութեանը գիտնալը կարեւոր է մանաւանդ հիմա, երբ կը կերտուի Հայուն նոր կեանքին կմախքը և կ'ուրուագծուի ամբողջ Արեւելքի ապագան: Անցեալին մէջ, երբ «մտաւորական» շրջաններու ծրագիրներն ու առաջարկութիւնները կը սրտէին աւելի «բարի ցանկութիւններու» և «քարոզներու» շուրջը, թերի հասկացողութիւնները կը փնտէին՝ բոլոր թերեւ չ'ունենային ազիտաւոր արդիւնքներ: Այդպէս չէ կացութիւնը ներկայիս մէջ: Հայութեան ապրած գլխաւոր վայրերը կը գտնուին քաղաքական փերամութեան, անտեսական կեդարանափոխման շրջանի մէջ: Հասարակական կեանքը կը դուրի նոր հիմքերու վրայ: Իսկ այդ ամէնը կապուած է շինարար գործի, ստեղծագործական աշխատանքի հետ: Եւ ո՛վ կրնայ կասկածիլ թէ՛ այդպիսի աշխատանքի մը յաջողութիւնը հրամայողաբար կը պահանջէ որ առաջարկութիւնները, կատարող քայլերը ըլլան կշռուած, համապատասխանեն կեանքի կենսական պահանջներուն:

Հայ ժողովուրդի պատմական դերը կոյսցեր է անոր

մէջ, որ արեւելքի և արեւմուտքի սահմանին վրայ ան հանդիսացեր է աշխատանքի նոր միջոցները տարածողն ու միջնորդը, աւելի ազատ, աւելի արդարացի մտքերու և պահանջներու քարոզիչը: Հասարակական ջիւղ և քննադատող միաք ունեցող հայ երիտասարդութեան այսօրուան ընկիւնները նոյնպէս համապատասխան պէտք է ըլլան մեր ապրած վայրերու պատմական մեծ շրջանի պահանջներուն:

Վերամշակութեան ու զարթնումի գործը Արեւելքի մէջ հզօր արմատներ կը ձգէ և փարթամ ճիւղեր կ'արձակէ միայն ո՛րն պարագային, երբ համեմատաբար աւելի զիտակից Հայը, լուսարմանելով քաղաքակիրթ աշխարհի սուսած դասերով ու ընդհանրացումներով, իր գործունէութեան հիմք կ'ընդունի նոյն Արեւելքի իրականութիւնը և առանձնայատկութիւնները:

Իսկ այդ ամէնուն համար անհրաժեշտ է փաստացի կերպով հանչնալ այդ իրականութիւնը, անհրաժեշտ է հետապնդել զայն մանաւանդ իր ամենակարեւոր (բայց ամէնէն քիչ յայտնի) անաեական փոխ-յարաբերութիւններուն մէջ:

Դժբաղդաբար, ուսումնասիրութեան այս գործը կը ծանրանայ և կը բարդանայ սա հանգամանքով. — Հայութեան կրթուած մասը, իր ծագումով ըլլալով քաղաքացի, ստանալով իր դաստիարակութիւնը օտար (կամ մեր պայմաններուն քիչ համապատասխանող ազգային) գործոցներու մէջ, իր մօրով ու հասկացողութեամբ հետու է Հայութեան մեծ ու կենսունակ զանգւածներէն. — գիւղացիութենէ, բանւորութենէ, արհեստավորութենէ:

Հայկական կեանքի մասին խորհած ատենը, հայ կրթութեամբ անհատը կը ղեկավարուի ո՛չ այնքան մեր կեանքի

քի իսկական պայմաններով, որքան այս կամ այն գիտնականի Եւրոպայի մէջ կատարած հետազոտութիւններով, այս կամ այն հրապարակախօսի գեղեցիկ ճառով ու սրամիտ համեմատութիւններով:

Եւ վերջը... տեսականօրէն, սքոլաստիք այս ուղղութեամբ կազմած մտքերը, «համոզումները» կեանքի հետ երբ որ չիւրին, բնականօրէն կ'ընդհարւին իրականութեան ամուր ժայռին ու... կը խորտակին: Խորտակելով, իրենց տակը կը թաղեն վարդազոյն յոյսեր, շատ անգամ եւ երազող կեանքեր...

Կեանքին ու մեր իրական պայմաններուն երբոր ծանօթ ըլլայինք, մենք չէինք ունենար անշուշտ ո՛չ այդպիսի յուսախաբութիւններ և ո՛չ ալ ժամանակի կորուստ և աւելորդ յուզումներ:

Ընդհակառակը. Շփուելով մօտէն ժողովուրդի— իսկական աշխատաւոր ժողովուրդի— հետ, ծանօթանալով զայն չըջապատող բարդութիւններուն, անոր կեանքի տխուր և ուրախ ելեւէջներուն, մենք կը կազմենք միս ու արիւն մեր ժողովուրդին հետ, կը քայնք ձեռք ձեռքի տւած իր հետ, լուսաւորելով անոր պատմական ճամբան գիտութեան տւած լոյսի շողերով:

Ուսումնասիրողը այդ պայմաններուն մէջ ո՛չ միայն ձեռք կը բերէ դրական տեսակէտ ու համոզում՝ անհրաժեշտ ընկիւններու մասին ալ և կեանքի մէջ կը տեսնէ շատ նոր բաներ, կը գտնէ սերտ ներդաշնակութիւն, ասորեայ երեւոյթներու և զանոնք սահմանող պատճառներուն մէջ: Անցնելով գիւղէ գիւղ, գիւղէն քաղաք. դիմելով հողագործէն խաչնարածին, արհեստաւորէն բանւորին, հետազոտողը կը ճանչնայ մեր երկիրը, կը հասկնայ մեր ժողովուրդը:

Ճանչնալով երկիրը, ան յարգանքի և ակնածութեան

զգացումով կը լեցւի դէպի այն աշխատաւորը, որ գտնուի ընթացքին մէջ ձեռք բերած իր փորձառութեամբ ու հոգաւորեամբ, կարողացեր է այնքան թափանցել բնութեան ու կեանքի գաղտնիքներուն:

Ուսումնասիրութիւնն է որ կարող է կապել մեր կրթւած մասը իրեն անձանօթ ժողովուրդին հետ, այն ժողովուրդին՝ որ ծնունդ ու մեծացում է աւեր մեղ, որ իր կոացած ուսերուն վրայ է տարեր կեանքին ծանրութիւնը: Հակառակ պատմական ու հասարակական դառն պայմաններուն, այդ աշխատաւոր ժողովուրդն է որ կրցեր է դեռ ևս իր տխուր աչքերուն մէջ պահել այնքան ինքնավստահութիւն, այնքան հաւատք ու լուսատեսութիւն դէպի հեռաւոր ապագան...

Եւ այդ ժողովուրդին կեանքի պայմաններուն ճանաչողութիւնն է որ կը բանայ մեր ամէնուս առաջ գիտակցութեան աւելի լայն ու նոր հորիզոններ, կը բորբոքէ մեր սրտին մէջ սիրոյ կրակը...

Սէրը, անկեղծ, անշահախնդիր սէրը, թէ՛ ամենամեծ ազդակն է մարդու գործունէութեան, ստեղծագործութեան, և թէ՛ ամենաառատ ազբուրն է մարդկային երջանկութեան: Եւ այդ ազբուրը՝ գիտակցութենէ առաջ եւ ո՛ր սէրը— չի ցամքիր, չի հատնիր գործածւելով:

Մինչ նվթական հարստութեան ու ֆիդիքական հաճոյքներու տւած բաւարարութիւնը, «երջանկութիւնը» կը սպառի կամ կը բթանայ գործածւելով, — հետեւապէս կը կորսնցնէ իր արժէքն ու «սրութիւնը», — մտաւոր, բարոյական հաճոյքները կը ներկայացնեն հովառակ պատկեր: Մտաւոր աշխատանքի, շարոյակի գոհունակութեան ու սիրոյ տւած «բաւարարութիւնը», «երջանկութիւնը» աւելի կը մեծնայ գործածւելով, կը գտնուի աւելի («սուր»), աւելի գնահատելի:

Ինչպէս որ մօր սէրը կ'աւելնայ ու կը զօրանայ՝ իր երկխան հասկնալով, հազորդակից ըլլալով ահոր ցաւերուն և ուրախութիւններուն, նոյնը տեղի կ'առնենայ ուսումնասիրողին, հասարակական գործիչին հոգեբանութեան մէջ։ Ուսումնասիրողը՝ որչափ տեղի բմբռնէ նիւթին բարդութիւնը, էութիւնը, ո՛րչափ տեղի կը տարւի իր ստարկոյթով, ո՛րչափ տեղի կը սիրէ իր ուսումնասիրութեան ստարկան։ Եւ այդ սէրը, մարդու բարոյական երջանկութիւնը, կ'աճի ու կը զարգանայ անընդհատ չափով, տեղի ազդու և անստան դարձնելով ուսումնասիրողին և գործողին կուրծքութիւնը, կամբը, մեծութիւնը։

*
*
*

Գալով ուսումնասիրութեան միջոցներուն ու ձեւերուն, մենք կը գտնարանանք կանգ առնել մինչև օրս գոյութիւն ունեցող և գործադրող մեթոտներէն որեւէ մէկուն վրայ։

Քաղաքակիրթ պետութիւնները նման տեղեկութիւններու համար գլխաւորապէս կ'օգտուին պարբերաբար կատարուող ժողովրդագրութիւններէ՝ երբ յատուկ ծրագրի համեմատ և յատուկ մարդոց միջոցով կը ցուցակագրուի երկրին ամբողջ ազգաբնակչութիւնը։

Աւելի յետմնաց երկիրներու մէջ (Ռուսիա, մասամբ Թուրքիա) ազգաբնակչութեան, անասուններու, բերքի և այլ կարեւոր ու ընթացիկ խնդիրներու մասին ժամանակ առ ժամանակ տեղեկութիւններ կը հաւաքուին պետական կամ համայնական վարչութիւններու միջոցով։

Այդպիսի բայն մասնաշաղկապ ձեւը ո՛չ միայն Փիզիքապէս դուրս է մեր կարողութենէն, այլ և տեղի կու-

տայ լուրջ սխալներու։ մեր միջավայրին պայմանները այնչափ աննպաստ են դժբաղդաբար, որ առանց աչալուրջ ֆօկփրօլի գտնար է հաւատալ մարդոց հազորդած տեղեկութիւններուն, մանաւանդ թիւերուն։

Ընդհանուր, ամբողջ պետութեան վերաբերեալ տեղեկութիւններէ զատ, Ռուսիոյ մէջ տեղական ինքնավարութիւնները (գեմաթվօները) զատ զատ, ամէն մէկը իրեն համար ունի ծրագրով յատուկ վիճակագրողներու միջոցով հարցաւորածի ենթարկած են տառնակ հազար բնասնիքներ, ուսումնասիրած են հարիւրաւոր գտնուներ։ Սակայն, այս տեսակ ուսումնասիրութիւնը եւս վեր է մեր ոյժերէն, թէ՛ նիւթական միջոցներու և թէ՛ պատրաստուած ուսումնասիրողներու չգոյութեան պատճառով։

Տարւայ բերքին և այլ ընթացիկ խնդիրներուն վերաբերեալ անհրաժեշտ տեղեկութիւններ ունենալու նըպատակով, Ամերիկա (Միացեալ Նահանգներ) վիճակագրական տեղեկութիւններ կը քաղէ ձեռնհաս ու վրասահութեան արժանի անհատներէ, որոնք ունին սեփական անտեսութիւններ։

Այսպիսի «ազատ», կամաւոր թղթակիցները պիւրօին կը հաղորդեն այն հօգրիս թիւերը միայն, որոնք կը վերաբերին իրենց սեփական կալածներուն, կամ բնակած վայրի կացութեան ու ստացած արդիւնքներուն։ «Ազատ թղթակիցներէ» օգտուելու դիւրութիւնը առիթ դարձաւ որ այդ դրութիւնը վերջերս արագապէս տարածուի թէ՛ արեւմտեան Եւրոպայի և թէ՛ Ռուսիայի մէջ։ Նկատի առնելու է սակայն, որ «կամաւոր թղթակիցներու» կալածները, — իբրեւ սովորականէն աւելի ձեռնհաս ու բարձր անձերու անտեսութիւններ — իրենց կացութեամբ չեն համապատասխաներ սովորական միջակ տրն-

տեսութիւններուն հետեւարար չեն տար ճիշտ գաղափար իրենց չըջապատի իսկական կացութեան մասին :

Վերջապէս , առաջին անգամ Անգլիոյ մէջ էր որ նոր օրէնքներ մշակելէ առաջ , որոշ հարցերու մասին սկսան յատուկ enquête— ներ (մասնակի ուսումնասիրութիւններ) կատարել , այսինքն յատուկ հարցարանով յատկապէս ժողոված նիւթերը լրացնել և լուսարանել նոյն հարցին վերաբերեալ այլ կարգի տեղեկութիւններով , նոյնիսկ հեղինակաւոր անձերու կարծիքներով :

Մեր պայմաններուն մէջ , ըստ իս , ջանալու է օգտուիլ ուսումնասիրութեան այս զանազան միջոցներուն զբաղական կողմերէն : Մասնաւոր տեղեկութիւններ ժողովելը հնարաւոր դարձնելու համար , հրաժարելու է երկրի կամ ոեւէ չըջանի բոլոր գիւղերուն և բոլոր ընտանիքներուն մասին մանրամասն տեղեկութիւններ հաւաքելէ :

Ատոր փոխարէն , բաւականապէս է շատ ամփոփ հարցացուցակներով՝ կարելի եղածին չափ բազմաթիւ գիւղերու , թաղերու և ընտանիքներու մասին քաղւած տեղեկութիւններով , մանրամասն ուսումնասիրութեան ենթարկելով միայն բնորոշ (թիփիք) , միջակ կացութիւն ունեցող մէկ քանի գիւղեր ու այդ գիւղերու մէջ գրաււած մէկ երկու թիփիք ընտանիքներ :

Փորձերը ցոյց կուտան , որ այս պարագային՝ կեանքի մանրամասնութիւններուն վերաբերեալ ճշտութիւնը կը տուի շատ քիչ չափով (մէկ քանի 0/0-ով) , մինչ միւս կողմէ կատարուող աշխատանքը կը թեթեւայ անհամեմատ աւելի խոշոր չափով :

Լուսարանելով ամփոփ մասնաւորական ցուցակները թիփիք գիւղերու և թիփիք ընտանիքներու ներկայացուցած մանրամասնութիւններով , հնարաւոր կը դառնայ բաւական ճշգրիտ թւերով պատկեր կազմել երկրի բնդհանուր կացութեան մասին :

Այսուհանդերձ , մոռնալու չէ երբեք , որ վիճակագրական տեղեկութիւնները առաջուց որոշւած հարցերու մասին՝ բաւական չեն տնտեսական կեանքի բոլոր կարեւոր երեւոյթները լուսարանելու և պարզելու համար :

Հոգատիրութեան ձեւերու , աշխրական կազմի , համագործակցական սովորութիւններու և այլ նման հարցերու լուսարանութեան համար՝ անհրաժեշտ են աւելի դիտողութիւն ու հոտառութիւն , աւանձնաշատուկ երեւոյթներու բմբռնում , այսինքն նկարագրութեան ձեւ :

Կեանքը շատ բարդ է , որպէսզի առաջւերնէ կարելի ըլլայ նախատեսել անոր արտայայտութիւններուն վերաբերող բոլոր հարցերը :

Ռատմասիրողը ինքն է որ ջանալու է աչքէն չի վրիպեցնել ո՛չ մէկ կարեւոր երեւոյթ , զանազանի հիմնականը երկրորդականէն . . .

Այդ ճիշտ է մանաւանդ մեզի համար , քանի որ պետութեան կամ տեղական ինքնավարութիւններու նման՝ վարձատրութեան միջոցով հնարաւորութիւն չունինք նիւթերու բանակով լրացնել որակի պակասը :

Հետադատութիւններ կատարելու համար մեր յոյսերը դնելու ենք յօժարակամ թղթակիցներու և սիրողներու վրայ , գիւղերը բնակող կամ գիւղերը ժամանակաւորապէս յաճախող այն սակաւաթիւ գիտակից անհատներուն վրայ , որոնք կը հետաքրքրին ժողովուրդի կեանքով ու տնտեսական հարցերով և որոնք կը ցանկանան իրենց ժամանակին մէկ մասը նւիրել ուսումնասիրութեան :

Այսպիսի պարագաներու մէջ , երբ քանակը լրացուելու է որակով , մասնաւորէաներու առաջ ժամանակն ու փորձառութիւնը կամաւոր ուսումնասիրողները կարող

են փոխարինել միայն իրենց աշխատասիրութեամբ եւ քննադատական վերաբերմունքով դէպի ոտանձնած գործը :

Ուսումնասիրութիւնը չպիտի ըլլայ միայն տնտեսական երեւոյթներու բարեխիղճ նկարագրութիւնը ո՛չ ալ լուսանկարչութիւնը : Հետազօտողը ջանալու է միշտ գտնել գոյութիւն ունեցող երեւոյթներու պատճառը, ցոյց տալ այն կապն ու փոխադրեցութիւնը որ կայ այլեւայլ ճիւղաւորումներու մէջ : Առանձին ուշադրութիւն պէտք է դարձնել այն տարրերութիւններուն (և տոմսը որոշող պատճառներուն), որոնք գոյութիւն ունին սարածութեան վրայ՝ տարրեր տարրեր վայրերու, տարրեր խուկրու և տարրեր ազգութիւններու միջեւ :

Երեւոյթներու ազդակները ճշտելու համար՝ քննելու է թէ ի՞նչ փոփոխութիւններ առաջ կու գան կեանքի մէջ՝ ժամանակի ընթացքին : Ներկան համեմատելու է միշտ անցեալի հետ, որպէսզի կարելի ըլլայ գուշակել նախատեսել մօտաւոր ապագան :

Տնտեսական երեւոյթներու քննական ուսումնասիրութեան ամենալաւ միջոցը՝ վերը յիշած համեմատական մեթոտն է, համեմատութիւն տարրեր երեւոյթներու եւ զանոնք ընդունող ազդակներու միջեւ, համեմատութիւն տարածութեան վրայ, համեմատութիւն ժամանակի ընթացքին մէջ :

Վերջապէս, ուսումնասիրողը ջանալու է օգտուիլ այն բոլոր գրաւոր տեղեկութիւններէն, զորս պարզած են իրմէ առաջ ուրիշները : Որքան ալ թերի ըլլան գոյութիւն ունեցող աշխատութիւնները, այնու ամենայնիւ առանք կը հայթայթեն ընթերցողին որոշ պաշար, կ'ազատեն աւելորդ կրկնութիւններէ, գուցէ և կը նպաստեն գտնել երեւոյթներ, որոնք թերեւս աննշմար անցնէին . . . :

Ստորեւ գետեղած են ընտանիքներու, գիւղերու, թաղերու, աշխատանքի զանազան ճիւղերու ուսումնասիրութեան վերաբերեալ հարցալուցակներ, բաց տեղերով՝ արւած հարցումներու սրտասխանները նշանուկելու համար :

Հարցալուցակները, կը յուսանք ա՛յնչպի բազմապիսի են ու լրիւ, որ ամենց բոլորին պատասխան նշանակելով ուսումնասիրողը կարող կ'ըլլայ բաւականին ամբողջական գաղափար կազմել մեր կեանքի տնտեսական կացութեան և փոխյարաբերութիւններու մասին : Ընտանիքներու, թաղերու վերաբերեալ «ամփոփ» հարցալուցակները կը դիւրացնեն աշխատանքը այն անձանց համար, որոնք հարաւորութիւն կամ ցանկութիւն չեն ունենար հարցերը ընդգրկելու իրենց բոլոր մանրամասնութիւններուն մէջ : Սկսնակներուն մեր տալիք խորհուրդն է հետևիլ inductive մեթոտի, այսինքն սկսիլ պարզ հարցերէ, փոքր միութիւններէ (օր. հացահատիկներու մշակութիւն, ընտանիք) և ստլա անցնիլ աւելի բարդերուն :

Կարեւոր է զգուշանալ չուսափայթ ընդհանրացումներէ, աշխատելով հարցերը մեկնել, լուսաբանել իրենց մեծութեան ու խորութեան մէջ :

Սկսնակները սովորաբար կ'ենթադրեն, որ քանի մը գիւղ, ընտանիք կամ արհեստանոց հարցու փորձի ենթարկելով, քանի մը չարաթ քաղաքներու և գիւղերու անկիւնները պատելով, այլեւս ըմբռնած են երկրի վիճակը, հասկցած են անոր պէտքերը . . . :

Տնտեսական խնդիրները, այսինքն կեանքը՝ իր մեծութեան մէջ, չափ աւելի բարդ և դժուար հասկնալի է :

Յամենայն դէպս, մեր ազգատիկ կեանքի խոսքն անդատանմին մէջ լաւ է քիչ գիտնալ, քան թէ ո՛չ մէկ

բան: Ուստի, հրաժարելու չէ նոյն իսկ սահմանափակ հետազոտութիւնէն: Յուսանք որ «նորութիւն» անմոռ կը վարակի հետաքրքրութեամբ և իր հետազոտութիւնները կ'ուղղէ աւելի խորը, աւելի հեռուն:

Վերջին փոքրիկ խորհուրդ-խնդրանք մը ևս.—

Զանազան վայրերու մէջ, անհատաբար ու ցրիւ կերպով հաւաքւած հում նիւթերը ամփոփելու, դասաւորելու, մշակելու և աւելի արժէք տանցող եզրակացութիւններ հանելու համար, ցանկալի է որ կատարւած հետազոտութեանց բնագիրները, կամ գէթ անոնց պատճէնները, ուղարկւէին Կ. Պոլիս, «Ազատութեան Մասե-նադարան»ի խմբագրութեան:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻ ԳՈՐԾԱՌՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ընտանիքներու, շրջաններու, քաղաքներու կեանքը կազմուած լինելով այլ և այլ մասնակի գործառնութիւններէ, ցանկալի է որ ուսումնասիրողը իր աշխատանքը սկսէր այդպիսի, աւելին համար կարեւորութիւն ներկայացնող մասնակի ձեւաւորկներու ուսումնասիրութեամբ:

Հնարաւորութիւն չտեսնալով բերելու այստեղ անսկսական կեանքի բոլոր ճիւղերու ուսումնասիրութեան վերաբերող հարցադրեցականներ, մենք կը բաւականանանք ամենակարեւորներով, անոնցմով որոնք կը կրկնուին գրեթէ ամէն տեղ: Այդ ճիւղերն են. հացահատիկներու մշակութիւնը, այգեգործութիւնը, անասնապահութիւնը, արհեստները ասեւստրը:

1. Մէկ արտավար (*) (..... քառ.....)

Հ ա ց ա ն ա ի կ ի (ցորեն, դարե, կորեկ, բրինձ, եգիպտացորեն ևն.) միջակ տարւոյ մէջ պահանջած ծախսերը և աւտոմ կիւմուար (սեփական աշխատանքով լինի թէ վարձու, մթերքով թէ գրամով՝ ամէնը զրամի վերածուած):

ԾԱԽՍԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

ԱՐՓԷՔ ՂԵՈՇ

Հողավարձի արժեք (բերով կամ դրամով)
 Հերկ, նախապարասութիւն հողի ** . . .
 Աղբի արժեք և աղբել
 Սերմ (բանակ)
 Սերմել և ծածկել

(*) Արտավարի տարածութիւնը ճշտելու է՝ նշանակելով թէ ո՛րչափ քառակուսի մէթր, արշին կամ ուրիշ չափ կը պարունակէ արտավարը տեղացիներու հաշուով:

(**) Զանազան աշխատանքներու գնահատութեան համար առնելու է հարկաւ տեղական գիները:

1035-2002

**ԱՐԺԻՔ
ՂԵ.**

Ջրել (խանի անգամ)
Մաքրել (աւելորդ բոյսերէ)
Պահպանութիւն
Հնձել, կապել, ժողվել
Փոխադրութիւն դաւսէն կալը
Կախել, պահել
Այլ եւ այլ նպատակներով վնասուող տու-
բեր (բերքի, հողի եւլն.)

Ընդհանուր ծախս

ԵԿԱՄՈՒՏ

Բերք հասիկ (միջին քանակ աւ զին) . .
Յարդ
Հողի որակին (ոյժին) բարձրանալը (կամ
նուազիլը)

Ընդհանուր հասոյթ

Հողագործին ընդհանուր վասակը (եկա-
մուտ—ծախս—)

որ հետեւեալ երեք մասերէ կը բաղկանայ

- Ա) Ձեռնարկին մեջ շրջանառութեան պը-
ւած դրամագլխի %
Բ) Ռիսք կամ ձախող տարիներու ապահո-
վագրութիւն
Գ) Ձեռնարկողի աշխատանքին գնահատու-
մը եւ նախաձեռնողին շահը

**II ԾԽԱՆՈՏԻ բերքի տարեկան հաշուեցուցակը (մէկ
արտադարի համար եւ միջակ տարւայ հաշուով)**

ՄԱԽՍԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

**ԱՐԺԻՔ
ՂԵ.**

Հողավարձ
Հողի նախնական մշակութիւնը
Աղբի արժեքը եւ աղբելը
Մարգերու պատրաստութիւնը
Շիրիլի (մասդաւ տունկերու) արժեքը . .
Ջրելը
Հողը աւելորդ բոյսերէ մաքրելը
Ծխախոտի աւելորդ ուտելու յօշելը . . .
Հիւանդութիւններու, միջատներու դէմ
մաքառիլը
Պահպանութիւնը
Կտրել եւ տուն փոխադրելը
Թել, քելի վրայ շարելը
Փռելը եւ չորցնելը
Փոքրիկ «տասաններ» կապելը
Ամբարի վարձք կամ նորոգութիւնը . .
Տասանորդը, հողային եւ այլ տուբերը .

Ընդհ. ծախսեր

ՀԱՍՈՅԹ

Բերք ծխախոտի
Բերք այլ բոյսերու

Ընդհանուր հասոյթ

Հողավարձի վասակը (հասոյթ— ծախս —)
Կազմուած հետեւեալ մասերէն

- Ա) Դրամագլխի %
Բ) Ռիսք, ձախող տարիներու ապահով.
Գ) Հսկողի կամ նախաձեռնողի աշխա-
տանքի վարձատրութիւն

III Պատրաստ ԱՅԳԻԻ ԿԱՄ ՊԱՐՏԷԶԻ տարեկան
հաշուեցուցակը .

ԾԱԽՍԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

1. Այգիի կամ պարտեզի վարձի արժեք
2. Աղբը եւ աղբեր
3. Հիւղեր յօտեր
4. Նեցուկներ եւ զանոնք կանգնեցնելը .
5. Հերկելը, փորելը, խոտեր մաքրելը .
6. Բժշկութիւնը
7. Զրեք
8. Պահպանութիւնը
9. Պտուղներ փայտին աւ թուն փոխադրելը
10. Մատանի, կարասիի վարձ
11. Տուրքեր այլ եւ այլ կարգի

Ընդհ. ծախսեր

ԵԿԱՄՈՒՏ

- Բերք, հում ճիւր (վաճառուած
ընտանիքի համար գործածուած
խոտ (այգիի մէջ փայտուած)
Յախ-վառելիք (նիւղերէ ստացուած)

Ընդհ. հասոյք

Պարտիզանի ընդհանուր վասակը (հա-
սոյք-ծախսեր)

Կազմուած հետեւեալ մասերէն

- Ա. Հսկողի կամ նախաձեռնողի վարձաւ .
Բ. Շրջանաւորեան մէջ գտնուած դրա-
մագլխի տկոս
Դ. Ռիւք, (նախաձեռնողի) ապահովագր .

ԱՐԺԷՐ
ՊԵՐԸ.

IV ԱՆԱՄՆԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ այլ եւ այլ ճիւղերէն ստաց-
ւող եկամուտը ճշակու համար, հաշիւը կարելի
է կատարել կամ մէկ հատ անտուշնի հաշիւն, կամ
մանաւանդ պահուող անտուշնիքու սովորական
խումբի մը, հօտի մը հաշիւն :

Մէկ կովի, օրինակ, ծախսերն ու եկամուտը
(հորթին հետ մէկտեղ) կը կազմուին հետեւեալ մա-
սերէն .

ԾԱԽՍ

ՊԵՐԸ

- Ամառայ առօրի վարձ
Զմեռայ կեր՝ խոտ, յարդ, քեփ, կոպ-
տոն, կաղամբի քերքեր, կանանչե-
ղեններ
Այլ
Բնակարանի վարձ
Հսկողութեան, ծառայի, կրողի
Դրամագլխի (կովի արժեքի $\frac{\circ}{\circ}$)
Ապահովագրութեան (նիւանդութիւններէ .
Տուրք (Պետական եւ գիւղական)

Ընդհ. ծախս

ԵԿԱՄՈՒՏ

- Կար վաճառուած
» սան համար գործածուած
Իւր, բան, մածուն (ընդամենը)
Հորք (սարուայ վերջը)
Աղբ

Ընդհ. հասոյք

Զուտ հասոյք՝ նախաձեռնողի վարձը .

Հօտ մը ոչխարը (100 գլուխէ բաղկացած, օրինակ, իրենց գառներուն հետ մէկտեղ) կը պահանջէ ուրիշ տե- սակ հաշուառութիւն:

Ծ Ա Խ Ս

- 1) Ամառւայ, ձմեռւայ, արօցներու վարձ
- 2) Ոչխարի եւ գառներու հովիւներուն
- 3) Աղ
- 4) Զմռան կեր՝ խոտ, յարդ, սերեւ
- 5) ախոռի վարձ կամ պահպանութիւն
- 6) Հսկողութիւն (ձմռան)
- 7) Կորուստ (սովորական, ամէն տարւայ)
- 8) Ապահովութիւն (էիւանդութիւններէ
- 9) Դրամագլխի (հօտի արժեքին) %
- 10) Տուրք (գիւղական եւ պէտական)

Ընդամեն ծախս

Ե Կ Ա Մ Ո Ւ Տ

- 1) Կաթ, բան (վանառւած կամ տունը գործածւած)
- 2) Իւղ (ընդամենը)
- 3) Պանիր »
- 4) Դառներ՝ աւան վանառելիք
- 5) Գառներ հոտին պակասը լրացնող
- 6) Բուրդ՝ ոչխարէն
- » գառներէն
- 6) Աղբ (ձմեռւայ)

Ընդհ. հասոյթ

Զուտ արդիւնք՝ (խաւարածի աշխատանքի վարձը) (եկամուս—ծախս=)

մքեքով կամ
դրամով
Պ. Բ. Բ.

Վ Ա Ր Հ Ե Ս Տ Ն Ե Ր

Այլ եւ այլ արհեստներու ներկայացուցած հաշիւները, — սկսած պարզ ծառայութենէն մինչեւ բարդ գործարանները, — շատ կը տարբերին իրարմէ: Սակայն մեր, մանր արհեստաւորները կը գործեն նմանօրինակ պայմաններու մէջ:

Օրինակ, սովորական կ'օչ կ'ա կ'ա ի մը տարեկան հաշուեցուցակը պէտք է բաղկացած համարել հետեւեալ մասերէն.

Ծ Ա Խ Ս Ե Ր

- Արհեստանոցի կամ խանութի վարձ
- Դնւած հում ապրանքներ ու նիւթեր
- Գործիքներու նորոգութիւն կամ գնում
- Աւաւանակիցներու կամ օգնականներու վարձատրութիւն
- Շրջանառութեան մէջ գտնուած դրամագլխի %
- Տուրքեր՝ պէտական եւայլ

Ընդ. ծախս

Ե Կ Ա Մ Ո Ւ Տ

- Նոր կօշիկներ կարւած ու ծախւած
- Նորոգութիւն հին կօշիկներու
- Կօշկաւորութեան տարբեր ներքեր ծախւած
- Պատահական հասոյթներ (արհեստէ)

Ընդ. հասոյթ

Վարպէտին վաստակը կամ աշխատութեան վարձը (եկամուս—ծախս=)

Պ. Բ. Բ.

ԿՆՆԱՍԿԱՆ ՄԹՆՐԵՆԵՐ

	Հիմա	1907/8	1891/92
Յորեն (ֆիլե)			
Դարի			
Կորեկ, կլկլլ (ֆիլե)			
Տարեկան »			
Բրինձ »			
Փարաթես »			
Հոց (միջակ սեռակի) հոխան			
Դինի			
Հալոլ			
Միս սաւարի (հողան)			
Միս ոչխարի			
Հաւկիթ (10 հասր)			
Իւղ (կովի)			
Պանիր (երեսը անփառ)			
Կար, խածուն			
Բուրդ ոչխարի			
Բամբակ			
Շափար, հողան			
Քարիւղ			
Ձեք			
Սապօն լաւցի			

ԱՅԼ ԻՐՆԵՐ

	Հիմա	1907/8	1891/92
Վառելափայ (սայլը կամ լիսր)			
Շինութեան գերան			
Տախսակ (.)			
Կրամիս (100 հասր)			
Երկար			
ՀՈՂ ՏԱՐԱԾՈՒՄԻՄ			
Հերկի միջակ գիւղի մօտ անջուր			
» գիւղի ծայրէն			
Հերկի գիւղին մօտ ջրովի			
» » ծայրին անջուր			
Այգի			
Խոտհարք (ջրովի)			
Արօս (գիւղէն հեռու)			

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՌԵՍՈՐՍՆԱՍԸՐՈՒԹԻՒՆ

Վերը նշանակեալ անտեսական աշխատող գործաւոր խումբները իրականին մէջ չափ քիչ անգամ կը ներկայանան առանձին առանձին: Հասարակական կենդանի կեանքը կապուած է այդ գործաւորութիւններէն շատերուն հետ, արեւելք է ասանցմէ շատերուն համագումարին և փոխադրեցութեան:

Հասկնալ անտեսական աշխատող ձեռնարկներու այդ կենդանի կեանքը, ամէն մէկուն յատուկ արժէքը, — կարելի է միայն հասարակական կենդանի միութիւններու, մասնաւորապէս բնաանիքի (գիւղի, պետութեան) արեւտեսական գործաւորութիւնը քննելով ու պարզելով:

Ընտանիքի ուսումնասիրութեան ամենէն նպատակաշարժար միջոցը կը համարուի բնաանիքի պիւսճեկն կազմութիւնը: Պիւսճէ բնակավայրէն հաշուառու է ոչ միայն տարւոյ բնակացիին մէջ բնաանիքի ունեցած ամբողջ մուսքի (հասոյթի) և ամբողջ ելի (ծախքի) ճշտումը, այլ և բնաանիքի ամբողջ գոյքին ու հարստութեան զուգակազմութիւնը:

1) Պիւսճէներ կազմելու համար գոյութիւն ունին շատ տեսակ հարցապարտականքներ: Ստորեւ բերեալը թէեւ երկար կ'երևի, բայց ամենակարճերէն մէկն է: Ինչպէս բնակեցողը կը տեսնէ, հարցապարտականք ամբողջ սկզբի 10 երեւոյթները միայն նիւթ կը մատակարարեն վերջի երեւոյթի հաշուին: Եթէ ուսումնասիրողը հետամուտ չլինէր վիճակագրական ճշտութեան, — նոյնիսկ մանրամասնութեան մէջ, — այլ միայն զանազան փոխադրութեան ունենալ կը հաշուարկէր, հաշուելէն կարելի էր հիմնել և՛ նախ մանրամասն և

նախ ճիշտ թիւերու վրայ: Մեր նպատակը հարաւոր ճշտութիւնն է, սակայն, և բնաանիքի անտեսական գործաւորութեան այլ և այլ ճիւղաւորումներու, փոխ յարաբերութիւններու պարզարանութիւնը: Իսկ այդ նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է հաշիւ առնել շատ — գուցէ և ստորակալի — մանրամասնութիւններ:

2) Վերը գրեալէն ինքնին կը հետեւի, որ ուսումնասիրողը քաջ ծանօթ պէտք է լինի այն բնաանիքին, որու գոյութիւնը կը ջանայ թիւերով պարզարանել, կամ իր տեղեկութիւնները հիմնելու է անպայման վստահութիւն ներշնչող անձի մը հաղորդածներուն վրայ:

3) Պիւսճէն կազմելու ատեն յիշատակելու է թէ ինչ գիւղի տէր է նկարագրեալ բնաանիքը՝ հարուստ, միջակ, սովորական, աղքատ, կամ ուրիշ ինչ կարգի: Հասարակական հետաքրքրութեան ու օգուտի տեսակէտէն, շատ ցանկալի է, որ նկարագրող բնաանիքը լինի քիվիկ (յատկանշական, սովորական) տեղին համար, այսինքն որպէսզի բնաանիքին կապութիւնը գաղափարային նայն տեղի անտեսական ամենատարածեալ ու ամենակարեւոր ճիւղերուն, անոնց փոխադարձ կապին մասին: Հետեւաբար, հաղագործական շրջանին մէջ ուսումնասիրող բնաանիքը լինելու է պարտաւոր գիտաւորապէս հաղագործութեամբ, անասնապահական շրջանին մէջ — գլխաւորապէս անասնապահութեամբ, խոտանախտութիւն ունեցող կամ արհեստով պարտաւոր գիւղերուն մէջ բնաանիքի անտեսականութիւնը ևս ունենալու է խոտն կամ արհեստագործական գոյն: Նոյն պատճառաւորութիւններով գերադասելի է, որպէսզի ուսումնասիրող բնաանիքը լինի սովորական միջակ կազմի բնաանիք, միջակ իր անդամներու թիւով, միջակ իր կարողութեամբ, ստացած եկամուտով, զարգացումով, կրած տառապանքներով:

4) Ընտանիքի անտեսութեան հիմքը կը կազմեն անշուշտ ընտանիքի անդամները որոնք թոյլ տալով յիշատակելու են իրենց սովորական անուաներով: Ծնւածներուն մէջ յիշելու է բոլոր ծնւածները, եթէ նոյնիսկ անոնցմէ ոմանք վախճանւած ալ լինին, ինչ որ ցուցակագրելու է ննջեցեալներու սիւնակին մէջ:

5) Պանտխաութեան կամ հատարակական ծառայութեան վստակած գումարը համարելու է այն գումարը որ յանձնւած կամ փոխանցւած է ընտանիքին՝ անոր ընդհանուր պէտքերուն համար...

6) Վճատներու յիշատակումները և ալ տարեգրական յիշողութիւնները նշանակելու ատեն, ցանկալի է պահպանել յաջորդականութիւնը՝ սկսելով հին ժամանակներէ և յիշելով ամէն տարին զատ զատ:

7) Շէնքերու, հագուստեղէններու, տան մէջ գտնուած ուրիշ իրերու մանրամասն մէկիկ մէկիկ ցուցակագրումը ընդունուած է բոլոր վիճակագիրներու կողմէ: Ինձ կը թուի, սակայն, որ մանրակրկիտ այդպիսի մի յիշատակագրութիւն ձանձրոյթ կը պատճառէ և զրեթէ նոյն արժէքը կ'ունենայ ինչ որ ամբողջ յիշատակում մը, նոյնիսկ քիչ մը մօտաւոր ձևով: Իրերու արժէքները նշանակելու է իրերու ներկայ վիճակին մէջ և ոչ թէ գնւած ատենին արժէքով: Անհամեմատ աւելի զժաւար է սրարդի այն ծախքերը, որ կը կատարուին սովորաբար շէնքերու և իրերու պահպանութեան համար՝ իրենց սովորական (միջակ) վիճակին մէջ: Շէնքերը կը նորոգւին հագուստեղէնները, գործիքները կը գնուին քանի տարին անգամ մը. ամէն մէկը տարբեր ձևով: Նորոգութեան մէկ մասը կը կատարուի զրամով (չունան գնւած ատեն), միւսը՝ ընտանիքին աշխատանքով (օր. շէնքերու, սայլերու նորոգութիւնը): Այսպիսի բարդ երեւոյթներու

ճիշտ գնահատումը բաւական զժաւար է: Այդ գործը գիւրացներու համար վերագրասելի է գումարել նախ շինութիւններու, գործիքներու, հագուստեղէններու, տան կահ կարասիներու, անկողնի, զարդերու և այլ նման իրերու արժէքին գումարները ընդհանուր աւամար, սրոյնով մօտաւոր կերպով թէ ս'ըքսն պէտք է տարին ալդ հիւնական արժէքի պահպանութեան համար զրամով (չուն գնուելիք) թէ միւրքով (ընտանիքի աշխատանքով կատարւած...):

Սովորաբար շէնքերու, կահ կարասիներու նորոգութեան անհրաժեշտ գումարը կը համարուի իրենց արժէքին 10-20%, գործիքներուն՝ իրենց արժէքին 20-40% հագուստեղէններուն՝ 40-60-100% (նայած ամէն մէկու ընտելին):

8) Գիւղացու հողային վիճակին պարզաբանութեան վերաբերեալ հարցերէն ամենակարեւորը անշուշտ հողին արժէքն է, գիւղին կամ չրջակայքին մէջ ընդունւած սովորական գնահատման չափով (և ոչ իր սեփականատիրոջ անձնական տեսակէտով):

Հողերու տարածութիւնը նշանակելու է ըստ տեղական սովորութեան՝ արտավար, օրավար, տէճնում, ֆիդտան կամ ուրիշ չափ, առաջուց նշանակելով անոնց չափը (երկաշնութիւնը և լայնութիւնը):

9) Քանի որ բերքին քանակը և մանաւանդ արժէքը տարիներու ընթացքին կ'ենթարկուի մեծ ելուէջներու, օրւան բերքին և մանաւանդ օրւայ գներով հաշուելը կարող է հասցնել մեզ անակնկալներու. ըստ իս — եթէ տարին բացառիկ է — նախընտրելու է հաշուի առնել միջակ (սովորական) տարւայ հասոյթը և «միջակ» գները:

10) Անասնապահութեան եկամուտը հաշուելու ատեն,

նկատի առնելու չէ միայն վաճառւած անասունները և մթերքները (իւղ բուրդ և ին.) այլ և ա) տարւոյ ընթացքին մէջ ծնւած կենդանիները . բ) փոքր կենդանիներու մեծնալը և կշռի աւելնալը առհասարակ . գ) Ընտանիքի մէջ սպառւած կաթը . իւղը . միսը . և այլն :

11) Մարդիկ առհասարակ և մանաւանդ գիւղացիները ամէն ճիգ կը թափեն իրենց անասնաբնական ելեւմուտքի մէջ պահպանել որոշ հաւասարակշռութիւն և սովորաբար կը յաջողին, չհաշուելով անշուշտ բացառիկ պայմանները և քայքայուող անասնաբնականը : Այսու հանդերձ, յետաձգեց վայրերու մէջ զրկել ընդհանուր սովորութիւն է դարձեր չսկսակալելու պակսեցնել եկամուտները և ընդհակառակը աւելցնել ծախքերը . միշտ ալ ինքզինքը ներկայացնելով պարտքի մէջ թաղւած . . . Դուրսն է ստիկա կատարել մանաւանդ գիւղատնտեսական այլ և այլ ճիւղերու մուտքին ու ելքին նրկատմամբ, աւելցնելով գործածուող հացի քանակը և այլ միջոցներով : Հետադատողը ջանալու է համապատասխան հարցերուն վերաբերել քննադատութեան, հետամուտ լինելով պահպանել մուտքի և ելքի մէջ հաւասարակշռութիւն :

Աւելորդ չէ այստեղ յիշել, յամենայն դէպս, որ ըստ պատւած հացին (ցորեն, գարի, կրկր) քանակը մարդ գլուխ սովորաբար կը տարբերի տարին 180-360 կամ օրական $\frac{1}{2}$ -1 օխայի միջև :

Եւրոպական հարուստ երկիրներու մէջ, ինչպէս և մեզ մօտ, («Համկու») (ուշեւոր) առնները առատ տարիներուն . . . մարդ գլուխ կը գործածեն ամիսը մօտ 30 (օրական մօտ 1) օխա հաց (այլիս այլ տեսակէ), ընդհակառակը աղքատները և սովի ատեն այդ քանակը կ'իջնան կէսի . $\frac{1}{3}$ -ի, նոյնիսկ $\frac{1}{6}$ -ի . . .

13) Ընդհանուր հաշուելիւր պէտք է կազմել ամբողջ վերը բերւած տեղեկութիւններու հիման վրայ : Հաշուելիւր չի կրնար մեծ տարբերութիւններ ներկայացնել մուտքի և ելքի մէջ : Դրական արդիւնքներուն հասնելու համար լաւ է նախ հաշուել ծախքերու դուրսները (թէ՛ մթերքով և թէ՛ դրամով) և սպա ջանալ դրանել անոնց համապատասխան մուտքի աղբիւրները (մթերքով և դրամով) : Սովորական պայմաններու մէջ եւ միջակ կարգի ընտանիքներու համար ելքը մուտքէն քիչ կը տարբերի : Ուշեւոր ընտանիքներու մօտ եւ հարուստ երկիրներու մէջ մուտքը ելքէն բարձր է : Ընդհակառակը, աւելւած երկիրները և մանաւանդ չքաւոր ընտանիքները միշտ բաց ունեն մուտքի մէջ և կը ծածկեն այդ բացը պարտքերով կամ պակսեցնելով ունեցած դրամագլխէն (նոյլ, անասուն, գործիքներ վաճառելով կամ գրաւ դնելով) : Տարեկան ելեւմուտքի հաշուելիւր (բալանս) չկազմելու պարտապային հրախրելու են օգնութեան իրենք գեւղացիները : Տերջիններս — ցանկացած պարագային — անպայման կը գտնեն վերելում թող աւած իսկականէն աւելի բարձր ծախքերը կամ իսկականէն ցած նշանակւած եկամուտները : Յամենայն դէպս, նկատի ունենալու է միշտ, որ տարւածն եկամուտներն ու ծախքերը կարող են իրար համապատասխանել նախ այն պատճառով, որ հաշի առնուող տարին կարող է միջակ կացութեան ճիշտ կերպով չհամապատասխանել : Բայց նոյնիսկ միջակ տարին հաշուելիւրի փոխները կարող են առաջ գալ այն ընկան պատճառով, որ գիւղատնտեսութեան մէջ կատարւած որեւէ աշխատանք (ծախս) կանդրադառնայ ոչ միայն նոյն տարւոյ եկամուտին, այլ եկող և աւելի հետագայ տարիներու եկամուտին վրայ :

Ասորիս զրեւած պիւտճէի մեր հարցացուցակը յորմար-
ցւած է հողագործութեամբ ստրապող գիւղացիի կեան-
քին: Բայց ակներեւ է որ արհեստաւորի, առեւտրա-
կանի, օրաշարժով ապրողի պիւտճէին կազմութիւնը, —
որ անհամեմատ աւելի սարս է — չի ներկայացներ ա-
ռանձին դժւարութիւններ:

Ուսումնասիրողը մտնալով չէ միայն, որ մեր պայ-
մաններուն մէջ քաղաքացի ոչ հողագործերէն չստերն
իսկ կը ստանան եկամուտներ նաեւ ոչգեղործութենէ,
այլ կազմակերպի ճիւղերէ:

Ամբողջ եկամուտը ցուցակագրելու պատեն: Նշանալու
է հասոյթի այս երկրորդական ճիւղերը եւ մասացութեան
չափ:

Պ Ի Ի Տ Ա Է

(անունը)

գիւղացի

Գաւառի

Վիլայէթի

Ազգութեամբ կամ (կրօնի)

Դիրքի (Միջակ, շաւուր, ունեւոր)

ԸՆՏԱՆՔԻ ԿԱԶՄԸ ԱՆՈՒՅՑՆԵՐ	Դիրք մայր որդի բոս	Քանի սարե- կան	Վերջին 10 տարւոյ ընթացքին մէջ	
			Իրեւած Երբ	Վախ- ճանաճ Երբ
1.....				
2.....				
3.....				
4.....				
5.....				
6.....				
վարձուող				
Ընդամենը				

ԲՆՏԱՆԻՔԻ ՇԱՐԺԱԿԱՆ ԵՒ ԱՆՇԱՐԺ ԳՈՅՔԸ

Երեւի շեռակները	Քանի հաս	Աւրժէք	
		սոյի	Գում. Ե
Շենքեր՝ բնակութեան համար » Ախոռ, մարագ, յարդանոց Ջրադաց եւ այլ կարգի շենքեր Ընդամենը շենքեր Սայլ, կառք, սահմակ Արօր, գութան, կեռ, փոցխ Մանգաղ, գերանդի ջառջառ, բահ, քի, եղան Հնձելու, կալսելու եւ այլ մեքենաներ . Ընդամ. գիւղական. գործիքներ Կացին, սոց, դանակ Ուռկան, բոռ Իւղ գփիչ, տակառ Տաշ, մաղ, կողով Մեղուի փերակ Գործւածքներ շերտի համար Հախարակ, տաղաքներ, Կարաս, կնուն Տկնոր, բամբ, սանձ, իւր իրեր: Լամպա, լապտեր, նրագ, մոմկալ Կեռն, ուքո Սանր, հայելի Ծխախոտի աման, չիբուխ Ընդամ. ճանային եւ այլ գործիքներ			

Մահճակալ, դիւան, սաղր	
Անդան, արոռ, նստարան	
Անտուկ, պահարան	
Կաքսալ, ափսե. գղալ	
Թեյ սուրճի այլ եւ այլ իրեղեններ Թաղիք, կարպետ, խուրջին, խափ Վերմակ, դռակ, բաւջ	
Ընդամ. կահ կարասիներ Տղամարդոց հագուստ, վերի, դրսի Տղամ. ներմակեղեն » Գլխարկ, կոշիկ, գալպա չարուխ Կանանց վերի եւ դրսի հագուստներ Կանանց ներմակեղեն » Գլխու ծածկացներ, կոշիկ Ընդամ. հագուստեղեն Չարդեր՝ կանանց, (գօշի, մասանի » տղայոց, (գօշի, ժամացոյց) Չենքեր՝ հրացան, խանչար եւլն . Դիրք, պատկեր Խաղաղիքներ Հում մթերքներ, անցեալէն մնացած (բուրդ, բամբակ, կաշուեղեն)	

Տնտեսութեան և տան իրերու պահպանութեան հա-
մար իր ներկայ դուրեան մեջ տարին մասնադրագէտ
որչոյ ծախս պէտք է գրամով (դրան գնելու պարտ-
գային), կամ սեփական աշխատանքով :

Ի՞նչ կարգի իրերի նամուր	Նորոգու- թեան նմ- րակայ իրե- րու արժէքը		Նորոգութեան և պահ- պանութեան ծախս			
			Դրամով		Աշխատանքով մրերով	
	մ.	գր.	մ.	գր.	մ.	գր.
Շենքեր						
Դիւղասն . գործիքներ						
Այլ գործիք սան իրեր						
Կան կարասի						
Հագուստ, անկողին այլ իրեր						
Հում նիւթեր						

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՈՒՆԵՑՈՒ ՀՈՂԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ, ՔԱՆԱԿԸ
ԵՒ ԱՐԺԷՔԸ (արտափայլը =)

Ի՞նչ ԿԱՐԳԻ	Քանի կտոր	Տարածութիւն արժուք	Արժէքը	
			Ոսկի	Գր.
Բնակութեան, կալաւեղ, բակ				
Այգի-պարտեղ				
Մշակուող (ներկի հող)				
Խոտհարք (չալիք)				
Արօս				
անասն, քաւուս, անպէսք				
Կապալով վերցնող հողեր				
Կապալով տնող հողեր				
Իրան դրամ՝ բանկային				
Վերջի 20 տարւոյ ընթացքին մեջ վաճառւած, գրաւ դրամ, յա- փրակութեանց ենթակայ հո- ղեր				
Վերջի 20 տարւոյ ընթացքին մեջ ընս- տանքը աւելցրած է իր հողերը գնուումով, կապալով եւ այլ ձե- ւերով				

ՍՈՎ.ՈՐԱԿԱՆ ՏԱՐԻԱՅ ԲՈՒՆ ՀՈԳԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ
ԿՄ ՉԱՓՈՎ

Բերքի անունները	ՄՈՒՏՔԸ, ՀԱՍՈՅԹԸ	
	Քանակ	արժև. դր.
Յորեն, Գարի		
Տարեկան, հաճար		
Կորեկ, կըլկըլ		
բրինձ,		
եգիպտացորեն		
Քունջաք, կսւահաս, Խարդալ		
Փարաքս		
Լուբիա, բակլա, սիսեռ, ոսպ		
Սոխ, սխտր		
Կաղամբ, Շալգամ, Զամբակ,		
Դդում, վարունգ		
Զմեռուկ, ռեխ		

ՏԻԱՄ ԿՈՒՏԲԸ ԵՒ ԵԼԲԸ (ՔԱՆՍԿԸ ԲԻԼԵՈՎ
ԱՐԺԻԲԸ ՂՐՈՒՇՈՎ)

[illegible]

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐՈՒ, ԹՈՉՈՒՆՆԵՐՈՒ ՀԱՇՒԵԿՇՒՌԸ

Անասունների բույսների հետա- կերթ	Տարւոյ սկիզ- բին ընդա- մէջը		Տարւոյ ըն- թացքին մէջ անասուներու ուեղածը		Տարւոյ ըն- թացքին մէջ զնւած— վածաւ +	
	Թիւ	Արժէք դրու	Թիւ	Արժէք դրու	Թիւ	Արժէք դրու
Եղ						
Կով						
Այլ մեծասոււր						
Մասակ						
Ոչխար						
Այծ						
Զի						
Զորի						
Էջ						
Ուղի						
Հաւ						
Սաղ եւ այլ բույս						

ԱՆԱՍՆԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԷ ԵՒ ԹՈՉՆԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԷ
ՍՏԱՑԻԱԾ ՄԹԵՐՔՆԵՐԸ (ԲԱՆԱԿ ԵՒ ԱՐԺԷՔ)

Մթերքների հետա- կերթ	Տարւոյ ընթ. ստացւած մթերքով		Գնւած դուրսէն (—)		վաճառւած փոխարե- ւած (+)	
	օխտ	Պր.բ.	օխտ	Պր.բ.	օխտ	Պր.բ.
Միս ամեն հետակի						
Կար, մածուց, բան						
Պանիր						
Իւղ						
Նարայ						
Մորթ						
Բուրդ						
Թռչուն						
Հաւկիթ 10 հատ						
Փետուր						

ԲՆԱՐ ՀԱՍՈՅԹՆԵՐ (ԾԱԽՍԵՐԸ ԴՈՒՐՍ ԵԿԹՅ)

Գրուե	ԲՈՒՏԵՐ ՏԵՍՆԵՐԸ
	Սայլապանութիւնք
	Օրավարձով աշխատելի
	Պանդխտութիւնք
	Արհեստք
	Տնայնագործութիւնք
	Առեւտրէ
	Ջրապագէ
	Հողի վարձի
	Իրերու պատահական վաճառումք
	°/o-ով տրամ դրամք
	Պատճառագործութիւնք

Ընդ. ժամեր հասոյթներ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԱՅՂ ՆՈՒՂԵՐՈՒ ՏՐԱՆ ԵԿԱՄՈՒՏԵՐԸ ՈՒ ՊԱՀԱՆՋ. ԾԱԽՍԵՐԸ

Ի՞նչ հիւղերէ	ԲՈՒՏԵՐ		ԵՂԸ			
	Տարուայ բիւրքը	Բաճակի արժէք	Կրօնականի զէջ տարուածք	Կրօնականի զէջ տարուածք	Սեփականի զէջ տարուածք	Աւելցած կամ գրգռուած ծառայութիւնք (+) կամ գնահատուած —
Այգեգործութիւնք						
Պտուղ, դոցար						
Կիճի, օղի						
Շերամագործութիւնք						
Մեղաբուծութիւնք						
Բամբակ						
Նրախոտ						
Ջրհոտութիւնք						
Որսորդութիւնք						
Անտանիք						

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՆՍԽՐՔԵՐ

ԻՆՉ ՏԵՍՍԱԿԻ

Վրուց

Վարձույ մեակներու
Հովիւներու, ջրպետներու, դարբիններու եւ այլ արհեստւորներու
Ջրադացի
Հողի կապալի
Բժշկութեան, դեղորայքի
Փաստաբաններու
Դպրոցի, կրթութեան գրեւոր
Քանաւա, եկեղեցի, մատակ, սուրբեր
Պարսի %
Աղի
Շախար, քեյ, սուրճ
Պղպեղ, համեմունք
Օնաւ
Քաւիւղ, լուցիկ
Քաղցրութեանք
Ընդամենը ա յլ եւ ա յ ծախսեր

ՀԱՐԿԵՐ, ԱՊՕՐԻՆԻ ՎՃԱՐՈՒՄՆԵՐ

ԻՆՉ ՏԵՍՍԱԿԻ	ՀԻՄԱ		1907/8-ԻՆ	
	Քանակ	Արժէք Դրուշ	Քանակ	Արժէք Դրշ.
Տասանորդ՝ հասիկներով				
» Այգեգործ եւ այլ				
» խոտի				
Ջինւորական. զինւոր(*)				
Ոչխարի տուրք				
Հողային (եմլաք)				
Ճանապարհի				
Արհեստի				
Զօրքի փոխադրութեան				
Դիւղական մասրաճ				
Ք իւրերու				
Մքերով				
Դրամով				
Աւխտասանով				
Կաւաւներ				
Ընդամենը				
Յետամնաց տուրքեր				

(*) Սովորական զինւորի տարեկան աշխատանքի արժէքը համա-
րելու է 10 ոսկի:

ՏԱՐԻԱՅ ԵՒ ԵՒ ՄՈՒՏՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՇԻԵԿՇԻՌԸ

ՄՈՒՏՔ ԻՆՉ ՀԻՒՂՆԵՐԸ	ԱՐԺԷՔ ՂԻՄԸ
Բուն հողագործութենե (նացահատիկներ (եւլն)	
խոտ, յարդ	
Այգեգործութիւն, պարտիզպանութիւն, բանջարանոց	
Ծխախոտ, բամբակ, կանեփ	
Շերամապահութիւն	
Մեղուաբուծութիւն	
Անանապահութիւն, կարնասնեսութիւն	
Քոչնապահութիւն	
Զկնորսութիւն, որսորդութիւն	
Անտառներ	
Արհեստ, անայնագործութիւն	
Տեղի մշակութիւն, սալապանութիւն	
Ղուրպարութիւն	
Պարտով տրամախիսի %ներ	
Կապարով տրամ հողի վարձ	
Ընդհանուր մուտք՝ ընտանիքի հաւելն	
» » անձի »	
Շենքերու վարձի արժեք	
Պոյքի » »	

ՏԱՐԻԱՅ ԵՒ ԵՒ ՄՈՒՏՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՇԻԵԿՇԻՌԸ

ԾԱԽՄ ԻՆՉ ՀԻՒՂԻ ՎՐԱՅ	ԱՐԺԷՔԸ ՂԻՄԸ
Ընտանիքի սնունդ, հմելիք	
Հագուստեղէն	
Վառելիք, լուսաւորութիւն	
Դնուղ մանր իրեր, հառն ծախք	
Սերմացու, ցանք	
Անասուններու, բուսուններու կեր	
Մշակներու վարձ	
Հողերու, բարոյական պէտքեր	
Զարդ, զարհութիւն	
Տուրքեր, հարկեր	
Պարտքի % (բանկային եւ մասնաւոր)	
Կապարով առնուած հողի վարձ	
Ընդհ. ելք	Ընտանիքի հաւելն
» »	անձի հաւելն
Շենքերու պահպանութեան եւ նորոգութեան	
Դոյքի ապահովագրութեան եւ նորոգութեան	

ԳԻՒՂԵՐՈՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

1. Որեւէ աշխարհագրական կամ վարչական շրջան ուսումնասիրելիս — ինչպէս ըսած ենք վերեւ — ցանկալի է կանգ առնել այդ շրջանին համար բնորոշ (տիպիք) գիւղերու վրայ:

Լեռնային երկիրներուն մէջ — համաձայն աշխարհագրական տարբերութիւններուն — ընտրութիւն ընելու է թէ՛ դաշտային, թէ՛ ամենաբարձր լեռնային և թէ՛ միջակ դիրք ունեցող գիւղերէն: Յարաբերութեան (չմասն) ազդեցութիւնը լուսաբանելու համար սովորական միջակ տիպի գիւղը նկարագրելէն յետոյ ցանկալի է համեմատութեան դնել զայն անհատաւորի վրայ դրսևած (սովորաբար աւելի լառաջադիմ ու առեւտրական) գիւղի ինչպէս և խուլ անկիւններու մէջ մնացած նահապետական յետադիմ վայրին հետ: սեփական հող ունեցող գիւղին կից քննութեան պէտք է ենթարկել կալուածատիրական գիւղը, մրիբաներէ կազմուածը:

Բոլոր պարագաներուն մէջ ալ կարեւոր է, հայ գիւղը, համեմատութեան դնել նոյնսոման աշխարհագրական դիրք ունեցող դրացի ոչ հայ (այլ ազգութիւններէ կազմուած) գիւղերու հետ: Եթէ ուսումնասիրող գիւղին (կամ թաղին) մէջ կան տարբեր ազգութեանց բնակիչներ, աւելի լաւ է ամէն մէկ ազգութեան կացութիւնը պարզել առանձին առանձին հարցաթիւթներով, կամ ուրիշ ազգերու վերաբերեալ պատասխանները նրչանակել տարբեր տարբեր սիւնեակներու մէջ:

2. Մաներով որեւէ գիւղ, ամէնէն աւելի և ամենէն առաջ պարզելու է տեղին տնտեսական հիմքերը:

Այցելելով ու դիտելով գիւղին ագարակները, ասոր անոր միջոցու ծանօթանալով գիւղին տնտեսութեան

բնորոշ, անծանօթ ճիւղերուն հետ, կարելի է ճշտել աշագործեան արժանի կէտերը: Ասկից յետոյ է, որ դիմելու է տեղեկութիւններ ժողվելուն՝ որոշ դասաւորութեամբ ու սխառմով: Հողագործութիւն լինի տեղական տնտեսութեան հիմքը թէ խաչնարածութիւն, այգեգործութիւն, շերամ, թէ ծխախոտի մշակութիւն, հետազոտողը նախ պարզելու է այդ հիւղերէն ստացուող սովորաւորը նախ պարզելու է այդ հիւղերուն հետ միասին (տես կան եկամուտը սովորական ծախսերու հետ միասին տնտեսական ձեւնարկներուն վերաբերեալ հարմանակի տնտեսական ձեւնարկներուն մէջ ճշտելու ցացուցակները): Հացահատիկներու երկրի մէջ ճշտելու է մէկ արտավարի (չամ մէկ կող տեղի) ցորենի, եգիպտացորենի կամ այլ հացահատիկի տւած եկամուտը, ասոր հետ կապուած բոլոր ծախքերուն հետ միասին: Թաչնարածութեամբ պարապող շրջանի մէջ — կովի մը, ծխախոտի շրջանի մէջ — ծխախոտին, եայն: Ծխախոտի շրջանի կիսանքի ալիւալ ճիւղերուն դիրք պարզելէ յետոյ — ինչպէս ըսած ենք վերը — կարեւոր է ծանօթանալ մէկ կամ մէկ քանի ընտանիքի կացութեան՝ անոնց պիւտճէները ուսումնասիրելով: Պիւտճէի մանրամասն ու ճիշդ ցուցակագրումը, ինքը հանդիսանալով որոշ ուղղեցոյց, միաժամանակ կ'օգնէ ընդհանուր գաղափար կազմելու գիւղի կեանքին ալիւալ կողմերու վրայ: Այս ամէնէն յետոյ դժուար չէ այլեւս ձեռնարկել գիւղին ուսումնասիրութեան:

Ցուցակին մէջ դրուած հարցերուն պատասխան տնտեսական համար դիմելու է ո՛չ թէ մէկ, այլ քանի մը անձերու, որպէս զի մէկը ուղղէ միւսին սխալը, կուէ, որ տեղեկատու անձերը լինին գիւղին մէջ գոյութիւն ունեցող ալիւալ թաղերէ, թայֆայութիւններէ, տարբեր կարողութիւն ունեցող խաւերէ:

Երբ ու եւ հարցի գիւղացիները չեն կարող պատաս-
խանել կամ յետին մտքով կը մթնցնեն հարցը, գերա-
զանքն է այդ հարցը յետաձգել, մինչեւ որ յաջողի
այդ մասին բաւարար պատասխան մը ստանալ ուրիշ
անկողնապահ անձէ մը, նոյնիսկ ուրիշ գիւղի մէջ:

4. Մեծ կարեւորութիւն ունին ո՛չ միայն զանազան
գիւղերու ներկայիս մէջ գոյութիւն ունեցող տարրերու-
թիւնները (պատճառներու հետ միասին), այլ և այն,
թէ ի՞նչ փոփոխութեան կենթարկուի կեանքը ժամա-
նակի ընթացքին: Բաւականալու չէ ցանկին մէջ նշա-
նակւած հարցով՝ թէ «ի՞նչ դրութիւն է եղբւր 4 կամ 20
տարի առաջ (1907/8ին կամ 1891/2), այլ ձգտելու է
պարզել այն փոփոխութիւնները, որոնք առաջ կուգան
ժամանակի ընթացքին առհասարակ: Միշտ օգտակար է
իմանալ թէ ի՞նչ դրութիւն գոյութիւն ունէր աւելի հե-
տու անցեալին մէջ, օր. վերջին պատերազմի ժամանակ
(77—78 թ.) գէրեբէյներու տիրապետութեան տակն:
և այլն:

5. Տեղեկութիւններ հաւաքած տակն մտածելու է
ոչ այնքան քանակին, որքան որակին վրայ: Սեկ գիւ-
ղի մեկ ընտանիքի վերաբերեալ տեղեկութիւնները — բայց
ի՛նչ ու ճիշտ տեղեկութիւնները — աւելի արժէք ունին,
քան թէ տասը գիւղի, տասը ընտանիքի վերաբերեալ
թիւերը, ժողոված սակայն հազճեալ ու թերի կերպով:
Աւելորդ է ըսել նաև, որ յոյս զննելու չէ յիշողու-
թեան վրայ, այլ կարեւորութիւն ներկայացնող բոլոր
տեղեկութիւնները նշանակելու է տեղակի մի մէջ գեւ
գիւղէն չհեռացած:

Դիմելով գիւղերու կացութիւնը պարզաբանող բուն
հարցերուն, ներքեւ մենք կ'ուսանք այդ զանազան
գիւղներու բաժնուած (բաւ հարցերու էութեան):

1. ԳԻՒԳԻՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԴԻՐՔԸ, ԿԼԻՄԱՆ:

1. Գիւղին գիրքը՝ տափա-
րակ, սարսափանջի վրայ, գե-
տի տփին, չո՞ր թէ խոնաւ,
ո՞ր կողմը ուղղւած (հարաւ,
հիւսիս են.): Եթէ հնարաւոր
է բարձրութեան աստիճանը
(ծովի մակերեւոյթէն) կամ
մերձակայ լայն տափարակէն:

2. Խմելու ջուր՝ աղբիւրէ՞
ջրհորէ՞, առուէ՞ թէ գետէ՞:

3. Ո՞ր ամիսներուն ձիւն,
անձրեւ կը տեղայ:

4. Ո՞ր ամիսներուն բոյո-
րովին անձրեւ չի գար:

5. Որո՞նք են մշակող հա-
ցահատիկներու և բոյսերու
ամէնէն կարեւոր տեսակնե-
րը:

6. Որո՞նք են մշակող
ծառերու և թփերու գը-
խաւոր տեսակները:

7. Գիւղի անտառներուն մէջ բուսնող վայրի ծառերու և թփերու տեսակները :

8. Ի՞նչ յայտնի հանքեր կան գիւղին հողերուն մէջ :

9. Գիւղին հեռաւորութիւնը (ժամով, օրով) գաւառի կեդրոնատեղիէն, կառքի ճանապարհէն, ամենամօտ հայաքնակ վայրէն :

10. Շինութիւններու ո՞ր մասը, կամ քանի՞ հատը գետնափոր է՝ հիմա 1891/92
կրամիտով ծածկւած հ. 20 տ. ա.
լուսամուտներով՝ հ. 20 տ. առ.

11. Բացի ախոռներից և բնակատներէ ի՞նչ և քանի՞ ալ շինութիւններ կան գիւղի մէջ՝ եկեղեցիներ, ջրաղացներ, ձիթ-հանքներ, բաղնիքներ, գինե-տներ, խանութներ, պանրի-իւղի գործարաններ, արհեստանոցներ

12. Պատմական ի՞նչ աւերակներ կան գիւղին հողերուն մէջ :

II. ԱԶԳԱԲՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. Ե՞րբ, քանի անով, ու՞ր տեղէն եկած են գիւղին հիմք դնողները :

2. Հիմնադրութենէն լեռայ քանի՞ն և ե՞րբ նորէն հաստատւած են գիւղին մէջ :

3. Հիմնադրութիւնէն յետոյ քանի՞ն և ե՞րբ հեռացած են գիւղէն և ո՞ւր հաստատւած :

4. Գիւղէն հեռացող ընտանիքները ի՞նչ են ըրած իրենց հողերը և ի՞նչ պայմանով կընդունուին նորեկները :

5. Քանի՞ անձ կայ գիւղին մէջ ֆիզիքապէս վատւած կոյր, համր, կաղ, անդամաւոր չող, առանց ձեռքի :

6. Քանի՞ հոգի ունի 2, 3 կին :

7. 30 տարիէն ի վեր անձերէն քանի՞ն ամուրի են տղամարդ կին :

8. Ո՞րքան է ամէնէն բազմամարդ ընտանիքի անդամներուն թիւը՝ հիմա 1891/2-ին :

9. Վերջին տարւայ վախճանւածներէն քանի՞ն ի՞նչ պատճառներէ մահացած են՝ բնական մահով, թոքախտէ, համաճարակէ, սպանութիւնէ, ցրտառութիւնէ, պատահական են :

11 ազգաբնակչության թիվ

	ժողովրդագրական	Ա.Ն.Ձ		
		ար.	իգ.	ընդամենը
Հիմա				
1908/ին				
1891—92				
1877—8				

12 Ազգաբնակչության աճում (*)

Նրբ.	սունքը.	անձերի սեռի	Պատկ.	Ծնած		վախճան	
				մահացողք.	մահաց.	սողք.	սողք.
1912							
1911							
1910							
1909							
1908							
1907							
1906							

(*) Ներքև ազգաբնակչության աճման տեսակետից այս կառույցն օգտագործվում է միայն համայնքի տարածքի միջինին դեպքում, երբ կամ դեպքում, երբ տարածքի դիմաց նշանակվում է տարրերությունը պատճառը՝ «լուս. բերք», «սով», «համաճարակ հիւանդություններ» եւ այլ պատճառներ. որոնք յայտնի կը լինեն գիւղացիներուն:

(*) Ներքև վերջին քանի մը տարիներէն դատ կան ճիշտ տեղեկութիւններ աճման մասին աւելի երկար ժամանակի համար, ցանկապէս է. բերել նոյնիսկ 30-40 տարեկան տեղեկութիւնները:

III ԼՈՒՍԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ, ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

- Ո՞րչափ է թիւը հիմա 1891/2
1. Ուսումնարաններուն հիմա 1891-2
- ուսուցիչ հ. 91 վարժ. հի. հ. 1891
- աշակերտ հ. 91 աշ. տուհի հ. 91
2. Նոյն գիւղը սորվող աշակերտներուն մէջ կան ուրիշ գիւղերէ եկած մանչ աղջիկ
3. Գիւղին երախտներէն ուրիշ տեղեր կրթութիւն կառնեն մանչ, աղջիկ
4. Հասակաւոր (17 տարեկ. վեր) գրել կարող գիւցող՝ սղայ՝ հիմա՝ 91
- կ/ն հիմա 1891—92
5. Քանի՞ լրագիր կը ստացուի գիւղին մէջ հիմա 1907/8 1891—2
6. Ընդամենը քանի՞ գիրք կայ գիւղին մէջ հիմա 1907/8 1891—2
7. Ո՞րն է գիւղացոց բնատնտեսական գործածական լեզուն

IV ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

1. 1891—25ն սկսեալ քանի՞ մարդ գիւղէն ոսպան-
նուած են
2. 1891—25ն սկսեալ քանի՞ մարդ գիւղէն բանտար-
կուած են
3. Քանի՞ մարդ կայ այսօր գիւղէն աքսորի մէջ
բանտի մէջ
4. Վերջին տարւոյ ընթացքին քանի՞ դէպքեր եղած են
գիւղի մէջ՝ գողութիւն , ծեծ
վիրասրութիւն , վէճ սահմանի հա-
մար , վէճ ջրի առթիւ
5. Քանի՞ դէպք է եղած ամուսնաթողութեան վերջին
20 տարւոյ ընթացքին մէջ
6. Վերջին 10 տարիներու ընթացքին մէջ պսակուած
ներուն քանի՞սը ամուսնացեր են՝ իրենց նախա-
ձեռնութեամբ , ծնողներու կամ-
քով , աղջիկը վախճնելով

V ՀԱՂ ԵՒ ՀՈՂԱՏԻՐՈՒԹԻՒՆ

1. Գիւղին հողի տարածութիւնը (արտավար , տէ-
նիւմ կամ այլ տեղական չափ) , այդ չափի մեծու-
թիւնը՝ երկարութիւնը , լայնութիւնը

	հիմա	1907/8	1891/2
Հողի տեսակները			
Տան և կալաւորի			
Այգի , պարտէզ			
Բանջարանոց			
Վարելահող	ջրովի		
	անջուր		
Խոտ հարք	ջրովի		
	անջուր		
Մացառ , անտառ			
Արօտ և անպէտքը			
Ընդամենը հող			
Գիւղի ընտանիքներէն քանի՞ն			
Հողէ բոլորովին զուրկ են			
Սակաւահող են			
Միջակ քանակի հող ունին			
միջակէն աւելի հող ունին			
Ամէնէն ունեւոր ընտանիքի ու- նեցած հողը			

2. Վերջին 10 տար. ընթացքին մէջ ո՞րչափ արտավար «խմհատներ», կամ արօտատեղիներ աւելցեր են հերկւող և ուրիշ տեսակ մշակող հողերուն վրայ:

3. Գիւղի սահմաններուն մէջ գտնւած հողերուն ո՞ր մասը (քանի՞ արտավար = ինչ արժէքի)

Որո՞ւ կը պատկանի	Հիմա	1907/8ի	1891/2ի
Աշխատաւոր հողագործներուն . . .			
Պէյերուն և այլ խոշոր (չաշխատող) կալուածատէրերուն . . .			
Վաճառականներուն .			
Վանական եկեղեցական (վազրֆ)			
Գիւղական համայնքին			

4. Ինչպէս են հողատէրերու և մշակողներու իրաւական (մրիւլայական և այլ) փոխարարութիւնները: Ինչպիսի՞ փոփոխութիւն են կրած այդ պայմանները ժամանակի ընթացքին մէջ:

Ինչպէս էին այդ պայմանները թանկութեն առաջ:

5. Ինչ ձեւով կ'օգտուին գիւղացիները համայնական խտհարքներէն, արօտներէն անտառներէն: քարահանքներէն, քրերէն, «ճրկւտներէն»:

Ինչպէս կ'օգտուէին վարելահողերէն՝ գոչանի գրուծիւնը հատատուելէն (թանդիմութէն) առաջ: «Համիապճեղ» անւանեալ գրուծիւնը ինչի վրայ էր հիմնւած, ինչպէս կը գործադրուէր:

6. «Գոչան» հատատուելէն ո՞րչափ օգտուեցան պէյերու այլ «ճարպիկ» անհատներ և համայնական հողերէն ո՞րչափ և ինչ արժողութեամբ սեփականացուցին:

1891/2-ին սկսեալ (կամ վերջին 10 տարւոյ ընթացքին մէջ)	Քանի՞ ըն- տանիք	Մ'չափ արտադար	Խնչ արժէքի		Որովն կամ մ'ովն
			սակի	դրուց	
Գիւղացիները վաճառած են . . .					
Գրաւի դրած են					
Կապալով աւած են					
Գիւղացիներէ խլած է բռնի . . .					
Գիւղացիները գնած են					
Գրաւ աւած են					
Կապալով վերցուցած են					

2. Կապալի (*) սովորական պայմանները՝ քանի՞ տարւան համար, բերքով դրամով, թէ արդիւնքի որոշ մասով կը վերցւին հողերը:

3. Գրաւի (*) և վաճառման սովորական պատճառները, պայմանները, ձևերը:

4. Կապալի և գրաւի տվորութիւններն ու պայմանները ի՞նչ փոփոխութիւններ կրած են վերջի տարիներու ընթացքին մէջ:

(*) Հարցը աւելի լաւ պարզելու համար լաւ է առանձին քոյրի քոյր արագրել այդ պայմանագրերու պատճենները, ստուգելով միեւնոյն ժամանակ թէ որչափ համապատասխան է գրածը իրական դրու-թեան:

VII ՀՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Մշակութիւն, պարարտացում, ցանքս եւ այլն

1. Գլխաւոր մշակող բոյսերու համար անհրաժեշտ օժտարական աշխատանքները—ծախսերը (էրբ, քանի՞ օրւայ մշակ եւ ի՞նչ արժէքի) եւ տւած եկամուտը (քանակը եւ արժէքը) մէկ արտադարէ կամ այլ չափէ (տես անտես. մասնակի ձեռնարկներուն վերաբերեալ նախընթաց հարցաբանները)

Ի՞նչ աշխատանք, կամ հասոյք	էրբ	օրտկան մշակ	արժէք դրու
Հերկ, վար,			
Աղբ եւ աղբիկ			
Մաքրիկ, հարթիկ			
Ցոնքս, սերմ			
» սերմիկը			
Մշակում աճման ստին			
Բժշկութիւն			
Քաղ, հունձք			
Բերքի տուն բերիկը . .			
Կախիկ-մաքրիկը			
» պահելը			
Պահեստի ծախս			
Հողավարձի արժէք . . .			
Ընդամենը ծախս . . .			
Եկամուտ բերքէ			
» յարդէ եւն			

2. Միեւնոյն հողի վրայ քանի՞ տարի անընդհատ կը մշակուին բոյսերը, քանի՞ տարի կը հանգստանայ հողը:

Ինչ հետեւականութեամբ կը յաջորդեն իրարու այլ եւ այլ մշակող բոյսերը:

3. Հողերու ո՞ր մասը պարարտացւած ու աղբւած է. աղբէ զատ ի՞նչ նիւթեր կը գործածուին հողը աւժեղ-ցրնելու համար:

4. 1891/2էն սկսեալ ո՞ր բոյսերու մշակութիւնը աւելցել(+) կամ պակսել(−)է եւ մօտաւորապէս ինչ (0/0) չափով:

5. Ի՞նչ յառաջդիմութիւն կամ յետադիմութիւն կը նշկատուի բոյսերու մշակութեան ձեւերի եւ բերքի քանակի մէջ վերջի 20 տարիներու ընթացքին մէջ:

6. Դիւղի մէջ գործածող գործիքներ, մեքենաներ

Հիմա	գուքան		սալիւ 2 անիւով	սալի, կառ 4 անիւնով
	փայտէ	եղաքէ		
1907/8-ին				
1891/2-ին				

Հիմա	Տնձելու	քամելու	ցանկու	հասիկի գոգ
1907/8-ին				
1891/2-ին				

VIII ՈՌՈԳՈՒՄ

- 1) Եթէ ջուրը չափով է, քանի՞ «բահ» (*) կամ (բաշ) ջուր կը հասնի գիւղին :
- Քանի՞ արտավար կը ջրէի տուներէ :

«Բահ» կամ «բաշ» ջուրը կը կոչուի ընթացող ջրի այն քանակութիւնը, որով աղատ կերպով կարելի է ջրել հողերը և որը թրելի է կտրել «բահ»ով մը կամ թիակով: Աւելի ճիշտ «բահ» ջուրը հաւատար է մէկ լիտր ջրին, որ կը հոսի մէկ երկվայրկեանի ընթացքին մէջ

2. Քանի՞ տուն ունի մասնաւոր աղբիւրներ, կամ քեանիւղներ, քանի՞ արտավար հող կը ջրէի այդ մասնաւոր արղիւրներէն :

3. Ե՞րբ և քանի՞ անգամ կը ջրւին գլխաւոր բերքերը :

5. Ի՞նչ տարբերութիւն կայ (բերքին քանակի և արժէքի տեսակէտէն) ջրարբի և դեմի հողերու մէջ :

4. Ի՞նչպիսի կանոնով կը բաժնուի համայնական ջուրը ընտանիքներու միջև :

6. Ի՞նչ աւելում տուներ, ջրամբարներ, քեանիւղներ կան գիւղի հողերուն մէջ : Ո՞րչափ ծախս կը պահանջէ անոնց նորոգումը և ռժրքան նոր հողեր կարող էին ջրել այդ նորոգւող տուները :

IX ՄՆՈՒՆԴ

1. Գիւղի ընտանիքներէն
Քանին (կամ ավագանական-
թեան ո՞ր մասը) սովորական
միջակ տարին կը բաւակա-
նանան իրենց ստացած հա-
ցաճառիկներով (ստանց վա-
ճառելու կամ զնելու) :
Քանին կը գնէ հա-
ցին մէկ մասը զրաւն :
Քանին կը վաճառէ
հացին մէկ մասը ու բիշնե-
րու :

2) Ո՞րչափ է ստորաց հա-
ցեղէնի մուտնդի չափը մեկ
անձի հաշւին՝ միջակ, ու-
նեւոր և չքաւոր ընտանիք-
ներու համար :

3) Սովորական տարին ո՞ր-
չափ է զաշտի, միջակ դո-
տիի և ընտանիքի հոգերու
համեմատական բերքը :

4) Ի՞նչ պատճառներէ կը
փաստեն բերքերը .

IX Գիւղի ցանկի եւ ստացու բերքի քանակը (Մ ի զ ա կ արթն)

Գիւղի ցանկի նունը	Մէկ արծի մէջ	Ընդամեն արծի մէջ	Ընդամեն արծի մէջ		Մէկ արծի մէջ	Ընդամեն արծի մէջ	Մէկ արծի մէջ	Ընդամեն արծի մէջ
			Մէկ արծի մէջ	Ընդամեն արծի մէջ	Մէկ արծի մէջ	Ընդամեն արծի մէջ	Մէկ արծի մէջ	Ընդամեն արծի մէջ
Գիւղի ցանկի նունը	Մէկ արծի մէջ	Ընդամեն արծի մէջ	Մէկ արծի մէջ	Ընդամեն արծի մէջ	Մէկ արծի մէջ	Ընդամեն արծի մէջ	Մէկ արծի մէջ	Ընդամեն արծի մէջ
1. Զորեն								
2. Գաղի								
3. Տարեկան չափը								
4. Հաճար, վարակ								
7. Կորեկ, կրկր								
6. Եղիպարներն (լա- ղաւ)								
7. Բրկն								
8. Կուսանաքունը արեւմտային								
9. Փաթաթէս								
Ընդամենը հիմա 1907/8-ին 1891/2-ին								

ՄՇԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՅԼ (**) ՃԻՒՂԵՐԷ ՍՏԱՅԻԱԾ ԱՄԴԻՒՆՔ

	Մեղա- բուժու- րիւն	Շեղմա- պահու- րիւն	Այգեգի- նեզործ այտու	Բան- ջար բաժան
Քանակը՝ չափ (*)				
Արժէքը՝ զրուշ				
Քանի՞ ընտանիք	Հիմա			
կը պարապի	1907/8			
յիշած ճիւղով	92 ին			
Որչափ կը շահագործւի փեթակ	Հիմա			
չերամի տուի	1907/8			
Արաւար	1892 ին			

2. Այս ճիւղերուն զար-
գացման կամ յետադիմու-
թեան մէջ ի՞նչ փոփոխու-
թիւններ կը նկատուին վեր-
ջին տարիներու ընթացքին
մէջ (կամ 91-92էն սկսեալ),
և որո՞նք են այդ փոփոխու-
թիւններու պատճառները:

(*) Յարմարութեան համար գործածելու է տեղին սովորական
չափը նշանակելով որ դա հաւասար է օխայի:

(**) Եթէ տեղին մէջ կան մշակութեան այլ ճիւղեր, (օր. կա-
ղին, նարինջ և այլն) նշանակելու է զայն. չնչիւրով վերը եղած վեր-
նագրերէն յիշել: Այգեպի առանձնաշատուէ ճիւղը մանրամասն
նկարագրել (պահանջած բոլոր ծախսերով աստիճանաբար և տւած
եկամուտով գլ. VII ի մէջ նշանակած հացեղէնների հարցացու-
ցակի համեմատ):

XI ԽՈՏ, ՅԱՐԴ, ՓԱՅՏ, ՎԱՌԵԼԻՔ

միջին ճաշով արտաւար «չափ», սալ:

	Առաջ- այլ ցա- նովի խոտեր	Բնական խոտ- երէր	Ցարդ	Փայտ
Քանի՞ ընտ.	Հիմա			
ուշի	1908			
	1892 ին			
Ամբողջ գիւ-	Հիմա			
ղին մէջ որ-	1908			
չափ կայ	1892 ին			
Որչափ կ'ըս-	Քանակ			
տացի մէկ				
արտաւարէն	Արժէք			

3. Որքան է ձմեռայ,
ամառային, խոտն արօտնե-
րու տարածութիւնը ամբողջ
գիւղին մէջ:

4. Ի՞նչ պայմաններով
կ'օգտուին գիւղացիները այդ
արօտներէ:

5. Ի՞նչ տեսակի ցան-
ւած խոտեր կան և ի՞նչ տա-
րածութեան ամէն մէկը:

XIII ԴՐՍԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔ, ՊԱՆԴԽՏՈՒԹԻՒՆ

	հիմա	1907 8	1891 2
1. Քանի՞ ընտանիքներ է			
պանդուխտ կայ դուրսը			
Ամբողջ գիւղէն տղամարդ			
» կին			
» Երախայ			

2. Դուրսը գտնւած պանդուխտները ինչ արհեստով
կը պարապէին: ա) Երկրագործ, անասնապահ, այգեգործ-
ծռութեամբ բ) Բեռնակրութեամբ,
ծառայութեամբ գ) առեւտուրով,
քովիսիօնճիւղութեամբ դ) Աղտառ գրա-
ղումներով (Ուսուցիչ, քահանայ և այլն):

3. Ո՞ր երկիրներուն մէջ տեղաւորուած են պան-
դուխտները՝ Թուրքիոյ այլ և այլ մասերում
Ռուսիա—կովկաս, Ամերիկա
Բուլղարիա—Ռումանիա Այլ երկիրներ:

4) Ի՞նչ օգնութիւն կ'ստացուի գիւղին մէջ միջին
հաշւով տարին՝ գաղթականէն, պանդխտէն
բոլոր դուրսը աշխատողներէն:

5) 1891|2 էն ի վեր ե՞րբ և
քանի՞ ընտանիք ու անձ հե-
ռացած են գիւղէն և հաստատ-
ւած մերձակայ քաղաքի մէջ:

XIV ԱՐՀԵՍՏՆԵՐ, ՍԱՅԼԱՊԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՕՐԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔ

1) Ո՞րքան և ի՞նչ կար-
գի արհեստաւորներ կան
գիւղին մէջ:

2) Միջին հաշւով ո՞րչափ
կը շահի տարին ամէն մէկ
արհեստէ:

3) Ո՞ր արհեստները ժա-
մանակի ընթացքին մէջ կը
զարգանան, որո՞նք կը
թուլնան:

4) Քանի՞ մարդ, ո՞րչափ
առեւտր կը պարապի տարին
սալապանութեամբ, ջրե-
պանութեամբ, ո՞րչափ վառ-
արկելով տարին:

5) Ո՞րչափ մարդ կ'աշ-
խատի օրով հարեւաններու
քով, տարին ո՞րչափ շահե-
րով:

XV. ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ (*)

1) Տնայնագործութեան ճիւղերէ որոնք աչքի զարնող դեր կը խաղան :

2) Ինչքան է մէկ ընտանիքի և գիւղի տնայնագործութենէ ստացած և կամուտին մօտաւոր չափը :

3) Ո՞ր ճիւղերը նոր են և կը զարգանան, որոնք ոչնչացած են վերջերս, կամ անկման մէջ կը գտնուին :

(*) Տնայնագործութեան ճիւղերին կը վերաբերին այն տնայնագործութեան մէջ կը կատարուին, կանանց թէ տղամարտոց կողմէ (շալագործութիւն, գորգեր, մետաղի շինածքներ և այլն) :

XVI ՎԱՐԿ, ՏՈԿՈՍ, ՊԱՐՏՔ—ՍԱԼԱՑ

	Հիմա	1908	1891/2
1. Քանի՞ ընտանիք ունին 0/0 -ով տւած զրամ, մթերք . .			
2. Ո՞րչափ գումար բոլորը կ'ունենան տւած 0/0-ով, մասով			
3. Քանի՞ն ունին միջակ գէրք (չունին ոչ պարտք, ոչ զրամ)			
4. Քանի՞ ընտ. ունին պարտք			
5. Բոլոր գիւղացիներուն պարտքի մօտաւոր գումարը			
6. Տոկոսի սովորական (միջակ) չափը տարին (100էն)			
Տոկոսի էն բարձր չափը (100/ն)			
7. Ո՞րչափ է սալաֆի գումարը՝ հաղահառիկով			
Անասունով			
Այլ բերքով			
8. Գրամատէրներու և սալաֆտարներու տւած գումարին ո՞ր մասը կ'ամ 0/0-ը հաշուեն է և ո՞ր մասը մահմեականներուն :			

Տոկոսով կամ սալաֆ տալու սովորութիւններն ու պայմանները (*)

Ինչ փութութիւնների են թարկւած են այդ պայմանները վերջի տարիների ընթ. մէջ

(*) Յանկալի է առանձին թերթիկի մը վրայ տրտագրել հետաքրքրական մէկ երկու գրաւոր պայմանագրերու կարեւոր մասերը, եթէ գրաւորներ չկան, նկարագրել անոնց էութեան կարեւոր գծերը :

XVII ՏՈՒՐԳԵՐ, ՀԱՐԿԵՐ, ՀԱՍՏՐԱԿԱԿԱՆ ԾԱԽՍԵՐ
(ոսկի)

	ընդամենը գիւղին մէջ		
	հիմա	1908	1898/4
Աչար (տասանորդ՝			
Հացահատիկների			
Խոտի			
Այգիի, բանջարանոցի և այլն .			
Հողային տուրք (էմլաք)			
Ոչխարի տուրք			
Չինւոր, զինւորական տուրք . .			
Արհեստից տուրք			
Ճամբաներու			
Կոռ, բեգար			
Հասարակական՝ ջրպետներու, .			
պահապաններու, գրագրներու, պաշ-			
տօն, հիւրասիրութիւն և այլն .			
Քիւրա աղաներու, քրտերու՝			
Դրամով			
Մթերքով			
Աշխատանքով			
Հիւրասիրութեամբ			
Կաշառք պաշտօնեաներու			
Կրթութեան, ուսուցիչներու . .			
Քահանաներու, սրբերու			
Բժիշկի - դեղորայքի			

XVIII ԿՍՐՈՂՈՒԹԵԱՆ-ՀԱՐԵՏՈՒԹԻՒՆ
ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ

	հիմա	1907/8	1894
1. Քանի՞ ընտանիք ունի՝ ծա- ռայ, ամսական բանւոր .			
2. Քանի՞ ընտանիքներու ան- գամներ ուրիշներու քով կը ծա- ռայեն կամ մշակութիւն կ'ընեն .			
3. Նայած ընտանիքներու ո՞նեցած ամբողջ հար- առութեան՝ (հող, անասուն, չէնքեր և այլն) կամ աշ- խատանքի բոլոր ճիւղերէ ստացած տարեկան եկամուտի չափին — ի՞նչ կարգերու, դասերու կարելի է բաժնել գիւղի ընտանիքները :			
	ՔԱՆԻ ԸՆՏԱՆԻՔ		
ՏԱՐԵԿԱՆ ԵԿԱՄՈՒՏՈՎ (հասոյքով) ոսկի	ՀԻՄԱ	1907/8	1891/2
Նեղքատ՝ 10 ո. և պակ .			
Չքաւոր՝ 11—20 ո. .			
Միջակ՝ 21—50 ո. .			
Ապահով՝ 51—100 ո. .			
Հարուստ 101 և աւելի			
Ամենահարուստ ընտ-ք			

XIX ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ-ՀԱՄԱՅՆՍԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐ

1) Ինչպէ՞ս կը կազմէին
գութանը, կամ արօրը ընդ-
հանուր աշխատանքին մաս-
նակցող միաւորութիւններէ
ամէն մէկուն ինչ մաս կը
հերկւի:

Համաաշխատակցութեան
ինչ տեսակի միութիւններ կը
կազմէին ցանքաի, հնձելու,
կալսելու խոտհարքի ժա-
մանակ, կամ բանջարանոց-
ներում, այգիներում աշխա-
տելիս:

2) Ոչխարի հօտերը, տաւո-
րի նախիրները ինչպէ՞ս կը
կազմէին: Կաթին փոխն ի փոխ
գործածութիւնը և պանրի
պատրաստութիւնը:

3) Աւուներ բանալու, ճա-
նապարհներ չինելու և այլ
ընկերական - հաւաքական
ձեւերով սերունդ ձեւերը:

4) Կա՞ն, արդեօք գիւղում
ընկերական կամ համայնա-
կան ցուլեր, մեքենաներ,
երկրագործական այլ գոր-
ծիքներ, ջրաղացներ, խղի
գործարաններ կամ այլ հառ-
տատութիւններ. ինչպէ՞ս են
նրանք կազմակերպւած:

5) Ի՞նչ նոր ձեւի ընկե-
րութիւններ են կազմւած
գիւղին մէջ 1907/8-էն ի վեր:

6) Նոր տնտեսութիւններ
կազմողներուն (ամուսնա-
ցողներուն), հրգեհէ կամ այլ
գործադրութիւններէ վնաս-
ւածներուն, գիւղի չքաւոր-
ներուն ինչ ձեւով և ո՞ր-
չափ հասարակական - հա-
մայնական օգնութիւն կը
հասցւի:

7) Ժամանակի ընթացքին
մէջ ընկերական-համայնա-
կան ձեռնարկներէ որո՞նք
կ'ամրանան ու կը զարգա-
նան և որո՞նք կը թուին:

XX ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1) 1892-ին սկսեալ ի՞նչ կողպուածներու, թալաններու և այլ ձեռի խոշոր ճնշումներու ու զրկանքներու է ենթարկւած զիւղը :

2) 1895-96ի ղէպերուն տմիտի նկարագրութիւնը : Դէպքերու բացասական (գուցէ եւ զրական) հետեւանքները նիւթական, բարոյական տեսակէտներէ :

3) Վերջին 20-30 տարիների ընթացքին մէջ ի՞նչ փոփոխութիւններ են տեղի ունեցած զիւղին մէջ նիւստ ու կացի, բնակարաններու, աշխատանքի ձեւերու, լուստւորութեան, հասարակաց բարոյականութեան, ինքնաշնորհականութեան և այլ տեսակէտներէ :

ՀԱՐՅԱՅՈՒՑԱԿ ՀԱՅ ԵՒ ՈՉ ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՌՈՏ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՒԹԵԱՆ

Պատասխանները տալու է՝ անձերին նկատմամբ — քաղով անասուններին՝ քաղով—արժէքով նողին՝ տարածուք . (*) — արժէքով :	ՀԱՄԱ	1907/8-ԻՆ
Էնտաշիքի մեծի տնուէն, մականուէն » Ենտ. գիւղը (միջով, չքաւ. ուն.) (Քր գիւղէն, ի՞նչ տպագրութեան . . . Թիւ ընտ. տնէնքու. ոյր + կին . . .		
Թիւ ընտ. մէջ եղած նորածններու . . » ընտ. մէջ եղած ննջեցեալներու . . » ընտ. մէջ եղած պատկերներու . .	1912—09-ԻՆ	1908-05-ԻՆ
Էնտաշ. աշտկերտ + աշտկերտուհիներ Թիւ գիւղացիներ (17 տար. վեր) ոյր + կին Պատկերատւութեան մէջ տար. + կին . . . II Ենտ. գործիք. կահ-կար. արժ. (ս) Էնտ. ունեցած հողը՝ տարած. — արժ. » Էնտ. ապիւ, պարտեղ. բանջար. » » Գարեւաճող (ըտրբի-տնջուք) »	ՀԱՄԱ	1907/8-ԻՆ
(*) Արտալարք =	Գիւղէն =	Տօնար :

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻԵԼԻՔ ՀԱՐՅԵՐ (Շար.)	ՀԻՄԱ	1907-8-ԻՆ
» Թոռհարք, խոսան՝ տարած. — արք.		
» Արօտ, անպէտք, անտառ՝ տար — արք.		
Բնագործ, ընտ. սերական հող՝ տ. — արք.		
Որից դրուել, կապալի մէջ տար. — արք.		
Պրաւ, կոտորով զերցւած՝ տար. — արք.		
III. Ընտ. ունեցած սեփ. անասուններ		
Որից եղ — լծկան՝ թիւ — արք.		
» Գօղ և այլ մեծ առատար »		
» Մատակ (մեծ և փոքր) »		
» Ոչխար — այծ »		
» Զի, ջորի, աւանակ »		
Անասուններ՝ վերցւած կիսով »		
Թռչուններ, ամէն տեսակի թիւ — արք.		
IV. Մեզել փեթակներ թիւ — արք.		
Ստացւող շերամի կողմ՝ օխտ — արք.		
Եկամտ արհեստէ, դրսի աշխատանքէ (ս)		

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻԵԼԻՔ ՀԱՐՅԵՐ (Շար.)	ՀԻՄԱ	1907/8-ԻՆ
Պարտքի — ստլաֆի գումար (ս) —		
Պարտքի — օրիւլ, թեան տար. վճարելիքը		
Քանցած գումարաւորութիւն՝ սկիւ +		
Դրամագլխէ, մրիւլ, թեան ստանալիք +		
Քան. հասցիքը (բոլոր ճիւղերէ) տարին		
V. Տուրքեր, հարկեր		
Տասնորդ հատիկների՝ քիւլ — արքէք		
» այլ մթերքների »		
Ձիւն ար — զինւորական		
Տուրք ոչխարի		
» հողային		
» արհեստից		
» ճանապարհի		
» կու, բեզար		
Պեւզական ծախսեր (մատրաֆ)		
Քրդերու և այլ ապօրինի ծախսեր.		
Բնագործի տուրքեր, հարկեր		

ՀԱՐՑԱՅՈՒՑԱԿ ԶԱՏ ԶԱՏ ԳԻՒՂԵՐՈՒ (**)
 ՀԱՄԱՌՈՏ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԳՐՈՒԹԵԱՆ

Պատասխանները տալու է՝ Ազգային նկատմամբ—բնակ Հաղին—ստորագրեմանը—(*) արժեքով Անաստուկներին—բնակ	ՀԱՄԱ	1907/8
Դիւզի անունը, որ գտնու է		
Ազգութիւնը (**)		
I. Թիւ ընտանիքներու		
տնիքներու երկուսն են		
Դրել գիտցող (17 տ. վեր) սյր + կին		
Դպրոց յաճախող՝ մանչ + տղայիկ		
Պանգոսայտ սյր + կին		
Կիւրճիկներէ կտուրով, լուսամուկտով տներ		
II. Դիւզի հոգ երբ տարած.—արժեք		
Ըստ մշակութեան		
Բանջարանաց տղի, պարտէզ		
Հերկուող (ժողովրդի և անջուր)		
Խոտհարք, խոտան		
Արօտ, անտէտք		
Անտառ, մոցստ		
Նայել հողերը ըստ սեփականատէրերու		
Աշխատաւոր հողագործներու		

(*) Արտադ. տնտեսութիւն— Բիւն— հոխալի

(**) Խառն ազգամբն. ունեցող գիւղերու համար ամեն մի ազգութեան տնտեսականները գերազանցելի է նշանակել զանազան:

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻՆԵԼԻՒՄ ՀԱՐՑԵՐ (Դար.)	Հիմա	1907/8-ին
Համայնքի ընդհ. տնտեսականութիւն Պէտքերու, տղաներու, վաճառակ. Վաճառքներու, վաճառքներու, եկեղեց. Քիւրճիկներ		
Սյր հողերէն գտնու մէջ Հողագործի ընտանիքներու թիւ		
III. Դիւզի մէջի տնտեսականները		
Եղևիտն	թիւ	
Կապ, սյր տնտեսական	»	
Մոտակ (մեծ և փոքր)	»	
Ոչխար—տղ	»	
Ձի, ջորի	»	
Ուտակ	»	
Անտառներէն սուրճէ կիւրճիկներու վերացած Անտառներէն զուրկ ընտանիքներու թիւը		
IV. Մեզուներու վեթականներ թիւ		
Երթնցւող շերտի տուի տարին		
Երթնցւող զարգացողներ		
Մշակ, ծառայ սուրճի մաս		
Դորքի, սրմնագիր, տնտեսական		
Ձուլակ		
Խոտնութիւն, չէքի		

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻԷԼԻՔ ՀԱՐՅԵՐ
(Շար.)

Պիւղտցիներու պարտքը, սալաձը (տալի)
Պարտքի, սալաձի տարեկան վճարելիքը
Մրիւտներու թիւը
Բնածոնիքները ըստ տարեկան հասոյթի
Աղքատ միջնէն 10 ո. տար. հաս.
Ձբաւոր » 11—20 » »
Միջակ 21—50 » »
Բարեկեցիկ 51—100 » »
Հարուստ 101 և աւելի » »
Ս. Բնածոնիքները ընտ. հարստութիւնը (ո)
» » տար. եկամուտը
Վ. Գիւղի տնտ. քերը, հարկերը
Հաստնորդ (աշար) հատիկների քիւէ = (ո)
» այլ մթերքների արժ. (ո)
Ձինւոր կամ զինւորական
Տաւրք օգխարի
» հողալին
» արհեստից (թէմէթթիւ)
» ձտնողարհի
Կոռ, բեղար, (օր. — արժէք)
Պիւղտկան ծախքեր (մասրաֆ)
Քրքերու, կաշառք, այլ ապօրինի
Ընդամէնը

Հիմա

1907/8

ՀԱՐՑԱՑՈՒՑԱԿ

**ԴԱՂԱՐՆԵՐՈՒ, ԱՌԱՆՁԻՆ ԹԱՂԱՐՈՒ, ԿԱՄ
ԹԱՌԵՐՈՒ ՀԱՄԱՌՈՑ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՒԹՅԱՆ
Նկատ. խառն ազգաբնակչութիւն ունեցող վայրերու
մէջ իւրաքանչիւր ազգութեան վերաբերեալ տեղեկու-
թիւնները գերագաստի է նշանակել զայս զար**

Պատասխանները նշանակել Ազգաբն. վերաբերմ.—քաղ/ Հայիկն եւ մնացածները—արժեքով	Հիմա	1907/8	20 սր. տո. 1892/3 (**)
Վայրի տնուն, ազգութիւն Ի. Թիւ ընտանիքներուն.			
» Բնակիչներու, այր + կիւն.			
» Նորածիններու 1912-09-08-05			
» Ննչեցեալներու.			
» Պատկերներ.			
» Աշակերտ. աշակերտներ.			
» Գրիչ գիտցող (17 սր. վեր) ա + կ.			
» Լրացիր աւագիր ստացող			
» Պանդուխտ.			
II. Մշակող հողեր.			
Այգի, պարտէզ եւ այլն. սարած—արժեք			
Պանազ տնտեսուններ քիւ — արժեք			

(*) Մէկ քանի գրադուներ ունեցողները նշանակելու
են այն արհեստի մէջ, որմէ կ'ստանան ամենէն շատ եկամուտ:

(**) 1892/3-ին վերաբեր. քիւները նշանակելու է ան-
շուշտ մօտաւոր կերպով:

(***) Արտաւարը = փիւն
իւրիւր = օխաի

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻԵԼԻԻՔ ՀԱՐՑԵՐ (Շար.)	Հիմա	1907/8	20 ամ. առաջ 1892/3
III. Արհեստ, գրադուր քիւ՝ Հողագործ, (Այգեգործ, քուրանձի, հովիւ Որմնադիր, ֆառաշ, ֆանֆան, Կոշկակար, սոյ կարող, Դերձակ (ներ եւ հին ձեռի) Զուլճակ, քիշ, մանող, շաշ, գործող Անտղծագործ, հիւսն, խարամի, Դարբին, երկարագործ, պղնձգ. քենեֆեհի Դարաղ, սապակ — մոմ եփող. Կառասպան, ժիւսպան. Մազգործ Նաւասի, նաւակար. Զինար, որսորդ. Հացքուի, շրտղացական. Գանկիճի- գինեւաւ, պանդոկապետ. Փերեզակ, քեզազ, նարարպետ. Վաճառական, գոմիփոխձի, ստրափ. Վաճառ. առաւ. հետ, քանկեր. IV. Ոսկերիչ, փորագրիչ, ժամադրած Նկարիչ, շուտակար, Բժիշկ, Փառաքան, ամրաստարիս. Պատգիւ, ուսուցչուհի Հոգեւորական, ժամկոյ.			

ՊԱՏԱՍԽԱՆԻԵԼԻԻՔ ՀԱՐՑԵՐ (Շար.)	Հիմա	1907/8	20 սր. առ. 1892/3
Փրագիտ, դերասան, երաժշտագիտ. ԾԱԽԱՅՈՂ: Ծառայ, քանուր, բեռնակիր. Ս Մասնաւոր գրասենական. միջ Ս Պեսական, Բաղափ. հիմնրկ. միջ. Ս Օսար հաս. (երկար. քանկա). Բանձիկ (աղա) դրամագլխի օ/օրվ ապրող V. Սեփական սենրի քիւշ—արժեք Անշարժ գոյք չ'ունեցողներու քիւշ. Հասարակական (եկեղ. Դպրոց) կալածման Ինձամիջինը՝ ըստ իրենց սարկական հասոյքի Ա) Զֆաւոր (միւլել 20 ո. հասոյքով) Բ) Միշակ (21—50 ոս. հասոյքով) Գ) Բարեկեցիկ (51—100) Ս Դ) Հարուս (101 ոս. եւ անլի) Է-Յ հարուս ընտ. հարստութեան չափը Է-Ը Ս արեկական եկամուտը. VI. Վճարած տուրքեր, հարկեր: Տասանորդ (ամեն կարգի) Ոյխարի անասնոց տուրք. Անշարժ գոյքի (հմրափ) Արհեստից (քիմերքիւ). Զինուորական, զինուոր Քաղաքայինական այլ եւ այլ Թաղական-ազգային-դպրոց Ընդամ. տուրքեր.			

ՈՒՂԵՑՈՅՑ ԵՒ ՀԱՐՑԵՐ

ԳԱՒԱՌՆԵՐԻ, ՇՐՋԱՆՆԵՐԻ, ԵՐԿԻՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱԹՕՏ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ

Վերը նշանակած՝ տնտեսական մասնակի գործառ-
նութեանց, ընտանիքների, գիւղերի, քաղաքների ու-
սուսմասիրութիւնները— ներկայացնելով ինքն իրենց
որոշ արժէք— կը ծառայեն իբրեւ միջոց աւելի լայն
չրջանների (վարչական թէ պատմական) ուսումնասիրու-
թեան համար:

Պատճառը հասկանալի է. որչափ էլ ճիշտ ու բազմա-
թիւ լինեն մասնակի ուսումնասիրութիւնները, անոնք
կցկտուր են և սահմանափակ ու է երկրի կացութիւնը
իրեւ կերպով պարզարանելու համար:

Վերջի նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է
կապել միմեանց հետ այդ մասնակի տեղեկութիւնները,
ամբողջ չրջանի կացութիւնը կենդանացնել նկարագրու-
թիւններով, լրացնել ընդհանուր փաստացի տե-
ղեկութիւններով:

Նկարագրութիւնները կախում են աւելի նկարագրող
անհատների շիրտողութիւնէ, զարդացումէ, տաղանդէ,
հետեւապէս շատ քիչ չափով ենթակայ տնտեսագէտների
թելադրութիւններին:

Ինչ կը վերաբերի չրջանները բնորոշող ընդհան-
ր ու լ և փաստացի տեղեկութիւններին, առանց
նկատմամբ օգտակար է հաշիւ առնել հետեւեալ հար-
ցումները և գլուխները:

1. Աւխարհագրական դիրք: Լեռներ, ջրեր, կլիմա,

հունքեր, չրջանին յատուկ բոյսեր, կենդանիներ:
Ժամանակի ընթ. մէջ նկատւած փոփոխութիւնները:

II. Ազգաբնակութիւն: Շրջանի բոլոր գիւղերի ցան-
կը այլ և այլ ազգ—կրօն. դաւանութեանց տների թւով
(եթէ հնարաւոր է բաղդատմամբ 1907 և 1892/3 տարի-
ների թւերի հետ):

2) Պաշտօնական (նֆուզների մատեանների) թւերը՝
ընդհանուր կամ գիւղէ գիւղ (գերադասելի է ըստ ազ-
գութիւնների և տարբեր ժամանակների համար):

3) Այլ և այլ ազգութիւնների, գաւառաւորների տ-
ւանձնայատուկ կողմերը, տարբերութիւնները (տնտե-
սական մտաւոր—հասարակական տեսակէտներէ):

4) Շրջանի մէջ եղած դպրոցների, աշակերտ—աշու-
կերտուչիների բաղդատական ցանկը՝ ըստ ազգութիւն-
ների և ըստ ժամանակի (հիմա 1907 և 20 տ. առ.):

III. Հող եւ հողասիրութիւն. Շրջանի հող. տուրքի
չափը (այսօր և եթէ կարելի է 1907/8 և 20 տ. առ.):

2) Ամբ. չրջանի հողերի ո՞ր մասը (ըստ արժէքի) կը
պատկանի ո՞ր դասին՝ (աշխատաւոր գիւղացիներին, բէգ-
աղա—վաճառականներին, վաղիֆ—եկեղեցիներին):

3) Բանկայի մէջ գրաւ դրած հողերի արժէքը (եթէ
հնարաւոր է բաղդատմամբ 1907/8 և 1892/3 թթ. հետ):

4) Վերջին 20 տ. ընթացքին մէջ բռնութեամբ,
կեղծիքով, կէս զնով ճնշւած դասերէն ուժեղների կող-
մէ իւրացւած հողերի ցանկը (տարածութիւն—արժէքով):

IV. Անասնապահութիւն Ազնամէն ստացւող գու-
մարը՝ հիմա... 1907/8 և 20 տ. առ.

2) Տարիների մէջ նկատուող փոփոխութիւնը ինչ չա-
փով արդիւնք է ոչխարի աւելնալուն և ինչ չափով հաշ-
ւեւութեան կանոնաւորման...

V. Մեղի փերակներ, շերամի բերք, բամբակի և այլ ճիւղերը ինչ չափով աւելցած են Սահմանադրութիւնէն ասդին (պաշտօնական տեղեկութիւններ տոնոյ համար վճարած հարկերի մասին)։

VI. Շրջանը (տարին) ներմուծող երկրագործական մեքենաների, գութանների, սայլերի մօտաւոր թիւը հիմա, 1907-ին և 20 տ. առ)։

2) Սահմանադրութիւնէն ասդին ինչ չափով ընդունակել է պարտիզպանութիւնը, հողագործութիւնը (արդեօք միշտ ի հաշիւ հողագործութեան և անասնապահութեան)։

3) Ինչ կատարելագործումներ են ժողոված Սահմանադրութիւնէն ասդին բոյսերի մշակութեան ձեւերի, տղբելու մէջ։

VII. Արհեստների մեջ)

1) Ինչ նոր ճիւղեր են աւելցած (սահմ. տաղին)

2) Ինչ չափով փոփոխութեան են ենթարկւած հիւները։

3) Ո՞րչափով աւելցած է արհեստաւորների թիւը։

4) Օրավարձի մէջ նկատւած փոփոխութիւնները։

5) Համայնական-լեկերական ձեռնարկներ։

VIII. Առեւտուր 1) Փոխանակութեան հին և նոր միջոցները, ճամբաները, 2) ներմուծող և արտահանող ապրանքների քանակը և արժէքը վերջին տարիների ընթացքին մէջ (զէթ վաճառականների մի մասի նկատմամբ)։

3) Առեւտուրի ենթակայ իրերի գների կրած փոփոխութիւնը (վերջի տարիների ընթացքին մէջ)։

4) Հացի հատիկների, մսի և այլ մթերքների վերջի տարիների պաշտօնական գները։

IX. Արագաղթի եւ ցերգաղթի տարեկան ծաւալը, նշանակութիւնը։

X. Վաճախի (դրամագլխի համար վճարուող %-ի) աւելնալը, կամ պակսելը վերջի տարիների ընթ. մէջ։

2) Ժողովրդի ունեցած պարտքի մօտաւոր գումարը և պարտքի նւազելու չափը (սահմ. տաղին)։

3) Մրիպանների թիւը, պակսելը։

4) Սալաֆի ձեւերը, չափերը, նւազելը։

XI. Տնտեսական յառաջդիմութիւն 1) Ժողովրդի այլ և այլ դասերի մէջ առաջ եկած փոփոխութիւնը՝ աղքատ, միջակ, ունեւորների համեմատական աւելնալը կամ պակսելը։

2) Մի քանի ամենահարուստ սննդի (հայ եւ ոչ հայ) սնտես. կացութիւնը՝ հիմա, 1907/8-ին և 20 տ. առ.։

XII. Տուրքեր, հարկեր (պաշտօն. տեղեկութեանց համեմատ և բաղդատմամբ 1907/8 և 1892/3 թթ. հետ)։

1) Տասնորդ հացահատիկների՝ քանակ—արժէք

2) » մնացած բերքերի՝ »

2) Զինւ. տուրք (բեղէլ) հիմա... 1907/8 և 1892/3

3) Զինւոր՝ հիմա... 1907/8 և 1892/3։

4) Համիտիկներու թիւ՝ հիմա և 1908-ին։

5) Հողային տուրք՝ հիմա... 1907/8 և 1892/3։

6) Արհեստից տուրք՝ հիմա... »

7) Ծանապարհի տուրք՝ հիմա... »

8) Քաղաքապետութեանց տուրքերը »

XIII. Հայ-Քրդական յարաբերութիւններ 1. «Հովաքանաւորութեան» և խաֆիրութեան ձեւերը և էութիւնը։

2) Բռնութեամբ հայերէ վերցնող բերքերի, տուրքերի քանակը՝ 20 տ. առաջ, 1907-ին և այժմ։

XIV. Մաքսաւանց (պաշտօնական) գործառնութիւնները՝ ներմուծող և արտահանող ապրանքների արժէքը հիմա, 1907 և 20 տ. առ.։

XV. Հանրային Պարտույց և ծխախոտի բնական վարչության հասցեները՝ հիմա... 1907/8 և 20 տ. առ.

XVI. Փոստ-Հեռագրային գործառնությունները (հիմա, 1907 և 20 տ. առ.)

1. Ստացուող և ուղարկուող նամակ, հեռագիր, ծրար:
2. Փոստ-հեռագրատան երեւոյթք վերջի տարիները:
3. Ստացուող հայ և ոչ հայ թերթեր, ամսագրեր:

XVII. Դատարաններ. 1) զանազան տարիների վերաբերեալ վճիռների վիճակագրութիւնը:

2) Բանտարկեալների թիւը (ըստ ազգութիւնների և տարիների)

3) Սեւեանգեւած աղջիկ-կանանց թիւ սնմ. առ. և յետ.

4) Դաւանափոխներ՝ սահմ. յետ, առաջ և 94—95ին:

XVIII. Վարչութիւն 1) Դաւանի (կամ չըջանի) բիւտջէն՝ մուտքերը և ծախսերը ըստ ճիւղերի և տարիների:

2) Այլ եւ այլ պաշտօնականների (վարչական, դատաստանական, ոստիկանական թիւը և դիրքը ըստ ազգութեանց (հիմա... 1907 և 20 տարի առ.):

XIX. Քարտեզ. Եղած ու է պետական կամ եւրոպական քարտեզ մեծցնելով, կամ նորը կազմելով մասաւոր (սքեմատիկ) ճշտութեամբ. (պահպանելով երկրի չորս կողմերի և գիւղերի միմիանցից ունեցած հեռավորութեան ճշտութիւնը (մասով):

Կ Ը Խ Ն Դ Ի Ի

1) Բոլոր ցուցակներին ու հարցերին պատասխանելու դիւարութեան դեպքում, բաւականաւոր միայն մի մասով, բեկուղ ամենափոքր:

2) Զրգեհեղել սխալ եւ ենթադրական տեղեկութիւններ:

3) ձեռն գնանաւոր չափեր, կշիւներ, տարիներ,

4) Տեղի սղութեան դեպքում պատասխանները նշանակել առանձին բերրիքների վրայ, կցելով վերջիններս համապատասխան երեսներին:

5) Զննել աւելորդ հարցումները եւ քննակառուցել աւելացնել չը նախատեսուած նորերը:

6) Յիշել միշտ նախնական Ուսումնասիրութեան կարեւորութիւնը՝ բաղդատելով տարբեր ազգութիւնների, տարբեր ժամանակներին վերաբերեալ տեղեկութիւններ:

7) Պատասխանները գրել ամփոփ, որոշ. քննեցանելի կերպով:

8) Հարցերին պատասխանել յետ բնագիրը կամ պատճենը հասցնել «Ազատութեան Մատենադարանին», —

Կ. Պոլիս—Պերս. Համալ բաշի փող. № 74):

8) Հաղորդել ուսումնասիրողներու անձնական դիտողութիւնները ձեռնարկած աշխատանքի մասին:

ՑԱՆԿ ՆԻԹԵՐԻ

Երես

1. Ուսումնասիրութեան պէտքը եւ միջոցները	1
1. Հարցացուցակներ սնեա. մասնակի գործառն.	
ա) Հացահատիկների	17
բ) Ծխախոտի	19
գ) Այգի, պարտեզի	20
դ) Անասնապահութեան	21
ե) Արհեստների	23
զ) Առեւտր-արդիւնաբեր ձեռնրկ.	24
3. Գրներ՝ կենս. մթերքների, հողի, օրավարձ	25
4. Ընտանիքի մանրամասն ուսում. լուսաբանութ.	28
» » պիւսնէի հարցացուցակներ	35
5. Ղիւլի մանրամասն ուսումն. լուսաբանութ.	52
6. « » » հարցեր-ցուցակներ	55
ՀԱՄԱՌՈՑ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՅԱՅՈՒՅԱԿՆԵՐ	
7. Ընտանիքների	85
8. Գիւղերի	88
9. Քաղաքների, քաղերի	91
10. Գաւառների, շրջանների երկիրների.	94

ՎՐԻՊՈՒՄՆԵՐ

Տող	Երես	Սխալ	Ուղղիլ
8	97	Հերկի միջակ գիւղի մօտ անջուր	Հերկի՝ միջակ գիւղի մօտ անջուր
9	97	Հերկի միջակ գիւղի ծայրէն	Հերկի՝ միջակ գիւղին ծայրին ջրովի

Գին՝ Ամբողջ գրքի

100 փարա

» Համառոտ հարցազոյցակների 10-ական »

<< Ազգային գրադարան

NL0192695

